

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Ali Cevâd'ın Celâlî Âbâza Mehmed Paşa Biyografisi

Bünyamin Tan*

Özet

Karadeniz bölgesinde yaşayan ve Âbâza adını taşıyan bir kavme mensup olan Âbâza Mehmed Paşa, Osmanlı'nın bir dönemine damga vurmuş olan Celali isyanlarının baş aktörlerinden biridir. Makalemizde bu tarihi kişiliğin yaşam öyküsüne yer verilmiş olup siyasi kariyeri ve söz konusu isyanlardaki rolü anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızdaki amaç, çeviri yazısını verdiğimiz "Ali Cevâd'ın Celâlî Âbâza Mehmed Paşa Biyografisi" isimli eserinden hareketle bir döneme damgasını vurmuş sayılan Celali isyanlarının baş aktörlerinden biri olan Âbâza Mehmed Paşa'nın daha yakından tanıtılması ve incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Celali Âbâza Mehmed Paşa, biyografi, tarih, Osmanlı Tarihi, Ali Cevâd.

Ali Cevad's Celali Abaza Mehmed Pasha Biography

Abstract

Living in the Black Sea region and belonging to a nation bearing the name Abaza, Abaza Mehmed Pasha is one of the main actors of Celali rebellions that have marked the Ottoman period. In our article, it has attempted to describe the role of his political career and said the rebellion is given to the life story of this historic personality. The purpose of our work is to introduce and analyze Abaza Mehmed Pasha, one of the chief actors of the Jalali rebellions, which is considered to have hit a turning mark in the name of "Ali Cevâd's Celâlî Âbâza Mehmed Pasha Biography".

Key Words: Celali Abaza Mehmed Pasha, biography, history, Ottoman history, Ali Cevad.

* Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Mezunlu.

1. ALİ CEVÂD'IN HAYATI VE ESERLERİ ÜZERİNE:

Ali Cevâd'ın doğum tarihi bilinmemekte olup Üsküdar'da doğduğu belirtilmektedir. Mahmut Ak, babasının Yanya defterdarı Mehmet Emin Nüzhet Efendi, kardeşinin de şair Mustafa Safî olduğunu belirtir (Ak 2008: 201). Harbiye'yi bitirdikten sonra çeşitli askerî liselerde coğrafya ve tarih öğretmenliği yapmış olup piyade yüzbaşılığı, piyade kolağalığı, Hamidiye Taburu binbaşılığı ve Bursa Redif alayı kaymakamlığı yapmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı ile sürgüne gönderilmiş, affedilip İstanbul'a dönmüştür. Dönüşünden kısa bir süre sonra da vefat etmiştir. Mezarı, Karacaahmet Mezarlığı'nda bulunmaktadır. Mahmut Ak, onun köklü ve kültürlü bir aileden geliyor olması sebebiyle yalnız coğrafya değil tarih ve din alanında da pek çok kaynak eseri okumuş ve değerlendirmiş olduğunun yazdığı eserlerinden anlaşıldığını belirten Ak'ın vermiş olduğu bilgilere göre eserleri aşağıdaki şekildedir:

1. Memâlik-i Osmâniyye'nin Târîh ve Coğrafya Lugatı
2. Bidâyet-i Coğrafya
3. Mücmel Coğrafya
4. Resimli Fezleke-i Coğrafya-i Umûmî
5. Muhtasar Coğrafya-i Osmânî
6. Fezleke-i Fenn-i Coğrafya
7. Hülâsa-i Coğrafya-i Osmânî
8. Musavver Târîh-i İslâm ve Mehd-i Medeniyet-i Arabistan
9. Muhtasar Târîh-i İslâm
10. Mükemmel Osmanlı Tarihi
11. Tarihin Kanlı Sahifeleri, Şehzade Şehid Mustafa, Tarihî Bir Vaka-i Mühimme
12. Ravzatü'l-Enbiya (2008: 201).

2. CELÂLÎ ÂBÂZA PÂŞÂ İSİMLİ ESER HAKKINDA BİLGİ:

Eserin adı "*Celali Abaza Mehmed Paşa: tarihi bir vakıa-i mühimme*" olup H. 1329 / M. 1913 yılında basılmıştır. Seyyid Tahir'in imtiyaz sahibi olduğu *İtimad Kütüphanesi*'nde basılmıştır. Kitabın sonundaki ilave sayfada İtimad Kütüphanesi'nin tanıtımı olup toplamda 39 sayfadan oluşmaktadır. Kitap ebadı 18'e 12 cm'dir. Eserin konusu Âbâza Mehmed Paşa'nın hayatı olup kapsadığı dönem Osmanlı Devleti tarihinin duraklama ve gerileme dönemidir (H. 1014 - 1157 / M. 1606 - 1744). Ayrıca konuyla alakalı olarak IV. Murad dönemi H. 1032 - 1049 / M. 1623 - 1640 olaylarına da değinilmektedir. Eserde Âbâza Mehmed Paşa'nın hayatı şu başlıklar altında işlenmiştir:

Celâlî Âbâza Mehmed Paşa – Âbâza ile Cenk – Tayyâr Paşa'nın Hîlesi – Kalâvûn'un İ'dâmı – Hâfız Paşa – Bağdâd Muhâsarası – İstimdâd-ı Şâ'irâne – İstimdâd-nâme-i Hâfız – Cevâb-ı Sultân Murâd Gâzî – Âbâza'nın İkinci İsyânı – Halîl Paşa – Hüsrev Paşa – Merkez-i Saltanat – Sipâhî Kıyâmları – Kitâller – Te'dîb-i Eşkiyâ – Sultân Murâd'ın Bi'z-zât Temsiyet-i Umûru Yed-i İktidârına Alması – İtâ'atten Sonra Âbâza – Bosna Vâlîliği – Vidin ve Tuna-Özi Vâlîlikleri – Leh Seferi – İ'dâmı – Şüyû'-ı Hayâtı – Âbâza Şeyhi – Netîce.

3. ÂBÂZA MEHMED PAŞA ÜZERİNE:

Âbâza Mehmed Paşa, aslen Karadeniz'in kuzey-doğusunda yer alan Âbâza kavmine mensuptur (Hammer A 2010: 1277). Kaynaklarda biraz serkeş olduğu, dilinin ve giyiminin düzgün olduğu ifade edilen Âbâza'nın Gürcü Mehmed Paşa'nın kardeşi olup Erzurumlu Hüseyin Paşa'nın damadı olmuştur (Mehmed Süreyya 2003: 1039). Kâtib Çelebi'ye göre, Âbâza yiğit bir savaşçı olmakla beraber işleri tam anlamakta akıl sahibi olmayan ve şeyhinin kerametlerine gözü kapalı inan bir kişidir (İnalçık 2014: 195). Vakanüvisler onu şöyle tasvir etmektedir: "*Âbâza Paşa nefsinde yarar ve bahadır ve şekl ü şemâyili güzel adam olup libâs, kisve ve destârda lâtif*" buluşları vardır, "*etvâr-i levendânesi tab'-i pâdişahîye (Sultan IV. Murad) hoş*" gelmektedir (İnalçık 2014: 220).

Halep Valisi Canbuladoğlu'nun hazinedarı iken, efendisinin çıkardığı Celali İsyanları'na katılmıştır (Uzunçarşılı 1988: 150; Hammer A 2010: 1277). Efendisinin Amik Ovası'nda, Kuyucu Murad Paşa komutasındaki askerlere yenilmesiyle yakalanmış olup yeniçeri ağası Halil Ağa'nın aracılığıyla bağışlanmıştır (Uzunçarşılı 1988: 151; Hammer A 2010: 1277). Halil Ağa kaptan-ı derya olunca, Âbâza'yı derya beyliği makamına atamıştır (1621) (İlgürel 1988: 11; Uzunçarşılı 1988: 151). Âbâza Paşa, bu yolla devlet hizmetine girmiş olup daha sonra Halil Ağa sadrazam olunca Maraş valiliğine atanmıştır. Ardından Hotin seferinde de Erzurum beylerbeyi olmuştur (İnalçık 2014: 195; Hammer A 2010: 1277; Uzunçarşılı 1988: 151). Yeniçeri ocağını kaldırmayı düşünen II. Osman'ın taraftar olarak Âbâza Paşa'yı düşündüğü ve kendisini Anadolu'dan asker yazmakla da görevlendirdiği bilinmektedir (Uzunçarşılı 1988: 149).

Sultan Osman'ın katli üzerine İstanbul'da sipahi bölükleri ve yeniçeri, suçluluğu üzerlerinden atmaya çalışmış ve devlet içinde gerçek iktidar sahipleri olmuşlardır. Fakat gerçekte büyük tepki Anadolu'da kendini göstermiş, sekban ve sarıcalar, İstanbul'da iktidarı ele geçiren kapıkullarına karşı ayaklanmışlardır. Bu iki grup, Erzurum valisi Âbâza Mehmed Paşa emrinde isyan bayrağını kaldırmışlardır (İnalçık 2014: 180). Bu sırada İstanbul halkı da ocaklıları taan ve teşnii ve diğer taraftan ocaklıyı müteessir etmiştir. Bir gün divan-ı hümayuna gelerek, "*Herkes bize pâdişâh katili diye hakaret ediyor; biz ocağa emanet vermiştik, kim katlettiyse hakkından gelsin.*" diyerek bu işte suçlarının olmadığı belirtmişlerdir (28 Safer 1032 /Ocak 1623) (Uzunçarşılı 1988: 144). Âbâza Mehmed Paşa da Sultan II. Osman'ın öldürülmesi üzerine yeniçerileri padişah katili ilan etmiş ve onları yok etmek için çevresine topladığı sekbanlarla Erzurum'da yeniçerileri imhaya kalkışmıştır (Acun 2002: 704; Uzunçarşılı 1988: 151; İnalçık 2014: 193). Bu sebeple Âbâza'nın başlatmış olduğu Celali isyanı, siyasi mahiyette çıkarılan isyan grubuna girmektedir. Zira Celali isyanlarının ilk çıkış noktası halk ile yönetim arasındaki anlaşmazlıklardır ve bunlar sosyo-ekonomik sebeplerdir (Acun 2002: 704). Âbâza'nın vali olduktan sonra, Sultan Osman ile gizli bir muharebe içerisinde olduğu yönünde iddialar vardır. Bu iddianın aslı yoksa bile İstanbul'da ve Erzurum'da bu yönde dedikodular çıkmıştır. Bunun, yeniçerilerin kendisi aleyhinde bir hareket olduğunu bilen Âbâza Paşa, bu askeri tayfaya düşmanca duygular beslemiştir ve bu duygular yeniçerileri katletme hazırlığına dönüşmüştür (Hammer A 2010: 1277). Aynı zamanda bu yeni bir Celali ayaklanmasıdır (İlgürel 1988: 11).

Âbâza'nın bu düşmanca duygulara sahip olmasında Ayıntab kadısı Abdülbaki Efendi'nin de etkisi olmuştur. Bu kişi, yeniçerilerle girdiği bir tartışma sebebiyle Sultan Osman'ın yeniçerileri idam etmek istediğini söyleyerek Ayıntab halkını bu zümrenin üzerine salmıştır. Çıkan olaylarda birkaç yeniçeri öldürülmüştür. Çıkan olayların sebebini anlamak üzere yeniçeri orta çavuşu Ayıntab'a gönderilmiştir. Erzurum'da da buna benzer olaylar çıkmış ve olaylarda üç yeniçeri ve paşa takımından da beş kişi ölmüştür (Hammer A 2010: 1277). Bunun üzerine askerler arasında huzursuzluk baş göstermiş olup bu durum Âbâza Paşa'nın işine yaramıştır (Uzunçarşılı 1988: 151; İlgürel 1988: 11). Yeniçerileri tedip etmek istemiş, yeniçeriler ise kaleye sığınarak cezadan kurtulmuşlardır (Hammer A 2010: 1277; İnalçık 2014: 194). Önceki Erzurum valisi olan Hüseyin Paşa, şehir halkı içerisinde nüfuz sahibi kişilerle birlikte iki taraf arasında arabuluculuk etmiştir. Bunun sonucunda iki taraf arasında barış sağlanmış, Yeniçeriler kaleyi boşaltmış ve kale yeniden Âbâza Paşa'nın emri altına girmiştir (Hammer A 2010: 1277; Uzunçarşılı 1988: 151). Âbâza Mehmet Paşa isyanı ile Anadolu sekbanı tekrar önem kazanmış ve başkent kapıkullarını yeniden dengeliyebilir hale gelmesine de yol açmıştır. Halil İnalçık, bu isyanın devletin temellerini de sarstığını ve o dönemki İran savaşında devletin gücünü zayıflattığını belirtmektedir (İnalçık 2012: 183). Ayrıca İnalçık, bu isyanın kapıkulu zorbalığına karşı Anadolu'da uyanan direnç ve tepkiden başka bir şey olmadığını ve bundan sonra sarayın ve hükümetin, kapıkulu askerini azaltma ve disiplin altına sokma girişimlerinin ise sonuç vermediğini; ancak Köprülü Mehmed Paşa'nın diktatör yetkileri alması üzerine kapıkulu askerinin zorbalığının bir dereceye kadar önlenebildiğini ifade etmektedir (İnalçık 2012: 216). Diğer bir yandan isyanın, Anadolu Türklüğünün, İstanbul'a hâkim olan devşirme kapıkullarına karşı bir mücadele olduğu da belirtilmektedir (İnalçık 2014: 180).

Sipahilerin kendisine sadakatini temin eden Âbâza, yeniçerileri Erzurum'dan çıkarmıştır. Bunun üzerine yeniçeriler, İstanbul'a gelerek paşayı şikâyet etmişlerdir (13 Muharrem 1032 – 17 Kasım 1622). Erzurum eyaleti Âbâza'dan alınıp Diyarbakır eski beylerbeyi Mustafa Paşa'ya verilmiş ve Âbâza'ya da Sivas'a gitmesi emri

verilmiştir. Mustafa Paşa, Erzurum'a bir mütesellim, yani eyalet yönetimini kısa bir süre elinde bulunduracak bir heyet göndermiştir. Fakat Âbâza Paşa, şehirden çıkmayı reddetmiş ve heyet geri çekilmek zorunda kalmıştır (Hammer A 2010: 1277; Uzunçarşılı 1988: 151). Hamisi olan Kaptan Halil Paşa, kendisine mektuplar yazarak itaat etmesini istemiş ve kaleyi teslim etmesini nasihat etmiştir; fakat bir sonuç alamamıştır (Hammer A 2010: 1277). Erzurum'dan sürgün edilen yeniçeriler, şehir eşrafını şahit göstererek Âbâza'nın yeniçerilerden birçoğunu zehirlediğini ve sekbanlarını yanına çekerek, Kars ve Ahıska paşalarına da bu yolda hareket etmeleri için emir verdiğini Divan-ı Hümayun'a arz etmişlerdir (Hammer A 2010: 1277; Uzunçarşılı 1988: 151).

Bu olay İstanbul yeniçerileri arasında yıldırım etkisi yapmıştır (İnalçık 2014: 194). Erzurum'da bu olaylar yaşanırken İstanbul'da Âbâza'ya karşı infialleri gün geçtikçe artan yeniçeriler, 19 Safer / 23 Aralık tarihinde sadrazam kapısına gitmekte olan yeniçeri ağasına denk gelerek etrafını sarmışlar ve *"Âbâza'nın isyanına sebep İstanbul'da Gürcü Mehmed Paşa ile Halil Paşa'dır; onlara istinad eder; çünkü sadrazamın biraderi Hüseyin Paşa'nın damadı ve Halil Paşa'nın oğlulluğudur."* diye çıkmışlardır. Zabıtlar, askerin gürültüsünü yatıştırmak isterken, toplanan asker sadrazam kapısına varınca Halil Paşa'yla karşılaşılır. Derhal paşanın etrafını sararak: *"Vezir-i a'zam senin hatırın için Âbâza'yı tedib etmez; Âbâza sana istinad ile böyle yapıyor."* diye bağırırlar. Sadrazam kethüdası Çeşteci Ali Ağa, paşanın yanına gelir ve asileri dağıtmıştır. Ertesi gün yeniden divanın pencereleri önünde gürültü ederek toplanmışlardır. Zabıtların araya girmesiyle toplanan kalabalık dağıtılmıştır. Bu karışıklıklar süreklilik kazanmaya başlayınca bir hatt-ı hümayun yayınlanarak kargaşanın önüne geçilmeye çalışılmıştır. Fermanda şu yazılıdır: *"Erzurum beğlerbeğini azl ettim. Halil Paşa'nın bu işte medhali yoktur, ona ilişmeyiniz."* (Hammer A 2010: 127).

Âbâza Paşa, Anadolu isyanının reisi konumuna gelmiştir (Hammer B 2010: 1329). Hatta Mevlevi tarikatının o dönemki önderi olan Mevlana'nın torunu Ferruh Çelebi'nin de Âbâza'yı destekleyenler arasında olduğu da söylenmektedir. Sancaklara kendi adamlarını tayin edip halktan vergi toplamaya başlayan Âbâza Paşa, padişahın kanının davasını güttüğünü söyleyerek destekçilerini arttırmıştır (Hammer B 2010: 1329; İnalçık 2014: 125; Uzunçarşılı 1988: 151). Güçlü kimseler dahi malını ve ırzını korumak için ona karşı gelememiştir (İnalçık 2014: 194). Sivas yeniçerileri, Sultan Osman'ın katline ortaklık etmemiş oldukları ve şer'en bu durumu ispat edebilecekleri ve masum oldukları gerekçesiyle, Âbâza'nın buldukları bölgeye geldiğini haber almalarına rağmen telaş etmemişlerdir. Fakat tarihlere "Âbâza Şeyhi" lakabıyla geçen Seyyid Abdürrahim-i Bayrâmî'nin telkinlerine uyan Âbâza Paşa, Cafer adındaki kethüdasını Sivas üzerine yollamıştır (Hammer B 2010: 1329). Âbâza'ya sahib-i hurûc olduğunu söyleyerek sözde kerametlerle onu kandırmıştır. (Uzunçarşılı 1988: 151). Cafer'in dönmeye mecbur kalması üzerine Âbâza, emri altında bulunan 40.000 kişilik kuvvetlerle Sivas'ı ele geçirmiştir (Hammer B 2010: 1329; İlgürel 1988: 11; İnalçık 2014: 193; Uzunçarşılı 1988: 151). Yeniçeri zabıtlarından Kırkık Muslu, Hasan Çelebi ve Mehmed isimli kişileri işkence ederek öldürmüştür. Bu üç kişinin omuzlarını deldirerek bal muşları döktürmüş, develer üzerinde çarpmıha gerdirerek deliklere döktürdüğü muşları yaktırıp bu hâlde şehir içinde gezdirmiştir (Hammer B 2010: 1329). Diğer yandan da dellalları *"Padişahlarına kıyan hainlerin hali budur."* diyerek bağırtmıştır. Daha sonra merhametsizce yeniçeri, topçu, cebeci, acemi oğlanı gibi ocak mensuplarını öldürmüştür. (Jorga 2009: 367; Uzunçarşılı 1988: 151; İnalçık 2014: 194). Yeniçerilere ait bütün evler yağma edilmiştir. Sekbanlar ve başıboş levendler Sivas'ta ağır zulümler işlemiştir. Fakat kethüda yeri kumandası altında bulunan sipahilerle diğer süvari birliklerine dokunulmamıştır (İnalçık 2014: 194). Hammer, bu durumu süvarinin piyadeye, "Pretoryen" in "Lejyon"lara, vahşi askerlerin düzenli taburlara eski kını olarak nitelendirmektedir. (Hammer B 2010: 1329).

Âbâza'nın gittikçe güçlenmesi Kösem Sultan'ı tedirgin etmiş ve Maraş beylerbeyi Kalavun Yusuf Paşa'yı 10.000 asker ile Âbâza'nın üzerine salmıştır (İnalçık 2014: 194). Fakat Âbâza, Trablusşam Valisi Seyfoğlu Yusuf Paşa'yı yanına çektiği gibi Kalavun Yusuf Paşa'yı da kendi saflarına katmıştır. Kısa zamanda çevresine 30.000 kişi topladığı belirtilmektedir (Uzunçarşılı 1988: 150). Hammer, bu sayının 40.000 olduğunu ifade etmektedir (Hammer B 2010: 1329). Sivas'ta Seyyid Han'ı vali olarak bırakan Âbâza Paşa, Kalavun Paşa ile birlikte, Tokat ile Erzurum arasında bulunan Şebinkarahisar kalesine doğru yol almıştır (Hammer B 2010: 1329; Uzunçarşılı 1988: 151). Doğu Karahisar'da Âbâza'dan kaçanlar ise Murtaza Paşa'nın emri altına girmiş ve Âbâza ile savaşmaya

karar vermişlerdir (İnalçık 2014: 194). 10.000 kişi ile söz konusu yeri savunmakta olan Murtaza Paşa, Karahisar'a hâkim olan ve Hacı Kayası denilen bölge üzerine ikinci bir kale yaptırmak ihtiyacı hissetmiştir. Yapılan savaşta iki taraf da büyük kahramanlıklar göstermiş olup Murtaza Paşa'nın askerleri kaleye çekilmek zorunda kalmışlardır. Âbâza Paşa, kaleyi kuşatmış, Murtaza Paşa ise kuşatmaya direneceği yerde teslim müzakeresi için Âbâza'nın ordugâhına gitmiştir (Hammer B 2010: 1329). Çarpışmanın şiddetinden korkan halk, kaleden çıkarak Âbâza'ya teslim olmuşlardır (İnalçık 2014: 194). Fakat sipahiler, Murtaza Paşa'nın bu hareketini onursuzluk olarak görmüş ve kaleye kapanarak, kuşatmacıların üzerine kanlı hücumlar yapmışlardır (Hammer B 2010: 1329). Murtaza Paşa'nın kendilerini bırakıp gitmeleri üzerine Sivas'a gönderilen ve burayı Âbâza'nın elinden almakla görevlendirilen Tayyar Mehmed Paşa'ya bağlanmışlar ve Âbâza ile savaşacaklarına dair paşaya söz vermişlerdir (İnalçık 2014: 194).

Hızlı hareket etmesi sebebiyle "Tayyar" ünvanını alan Mustafa Paşazâde Mehmed Bey, bu sırada Sivas önlerine gelmiş ve varlığıyla halka güven vermiştir. O sırada Âbâza Paşa da ordu-yı hümayunun tertibini takliden, süvarilerini altı bölüğe ayırarak İstanbul'a yürümek niyetiyle Karahisar'dan Tokat'a hareket etmiştir (Hammer B 2010: 1329). Âbâza Paşa, gerçekten de yolu üzerindeki bütün yeniçerilerin mülklerine el koyarak İstanbul üzerine yürümüştür. Sadece Bursa'ya kadar gelen Cıgalazâde Mahmud ve yeniçeri ağası, onun karşısına çıkmaya cesaret edebilmiştir. Âbâza, bu sırada Ankara'yı kuşatmıştır. Ankara'yı ele geçiremeyince Niğde'de kışı geçirmek üzere geri dönmüştür (Jorga 2009: 367; Uzunçarşılı 1988: 151). Ordusu Kazova'da dinlenmekteyken Tayyar Mehmed Paşa'nın Sivas'a geldiğini ve şehri ele geçirdiğini haber alır almaz hareket yönünü değiştirmiştir. Bunu haber alan Tayyar Paşa ise; kıymetli hediyeler ile Âbâza'ya adam göndererek aslında Bab-ı Hümayun'a nefretle itaat ettiğini, kalben asilerin davasına bağlı bulunduğunu bildirmiştir. Nitekim bu hilesi işe yaramış, Âbâza'yı kendisine inandırmıştır (Hammer B 2010: 1330). Bu sırada askerler, emrinde 17 beylerbeyi ve 16 sancakbeyi bulunan ve yeniçeri olmayan herkese gösterdiği adalet ve esirgeme ile büyük saygı gören Tokat ve Sivas fatihi Âbâza'ya karşı bir seferin düzenlenmesini istemiştir (Jorga 2009: 368). Günlük hayat içerisinde Sivas kapıları daima açık olmuş, Âbâza'nın askeri alışveriş için serbestçe şehre girip çıkmıştır. Bu sırada Tayyar Paşa, gece gündüz asilerin gücü yok etmek için çalışmıştır. Aynı zamanda, Kalavun Paşa'ya müttefiki olduğu Âbâza'nın gücünün kendisine bağlı olduğunu, bu isyanın neticesinin kötü olacağını ima etmiştir. Bu sayede Kalavun'u da kendi tarafına çekmiş ve bir gece baskınında Âbâza'yı öldürmeyi kararlaştırmışlardır. Birkaç gün sonra Âbâza ve Murtaza paşaları, yanlarında yardımcıları olmadan bir ziyafete davet etmiş ve davet esnasında bunlara "*Kalavun Paşa, son Hotin seferinde defterdar ve vezir mansıbında bulunmasına mağrur olduğu ve sizi ittifaka şayan görmediği cihetle, bir gece baskını ile sizimahv etmek niyetindedir.*" diyerek aralarına nifak sokmuştur. Daha önceden baskın tertibatı için anlaşmış olan Tayyar Paşa, ziyafetten önce Kalavun'u da çağırtmış, bu yolla ikisi de birbirinden tehlikeli olan Kalavun veya Âbâza'yı ortadan kaldırmayı planlamıştır. Tayyar Paşa'nın sözlerine aldanıp, Kalavun'u gizli bir düşman olarak görmeye başlayan Âbâza Paşa, sekbanlar arasında baskın dedikodusunu yayılması üzerine, düşmandan erken davranıp şehri yakıp yıkmaya ve kana boğmaya karar vermiştir. Tayyar Paşa, yanında muhafızları olmadan Sivas'tan çıkıp asi ordusunun içinden geçerek Âbâza'nın çadırına vardığında, sekbanların reisi olan Gürz Bey'in uyarısı üzerine hapsedilir (Hammer B 2010: 1330). Fakat Tayyar Paşa, korumasız olarak yanına kadar gelmiş bir dostu hapsedmenin yakışsız olduğunu söyleyince Âbâza onu serbest bıraktırmıştır. Kalavun, bu durumun kendisi için bir tehdit olduğunu düşünerek, daha güzel bir yer aramak bahanesiyle çadırlarını Âbâza'nın ordugâhından çekmiştir. Ramazan'ın son gecesi Âbâza'nın teklifi üzerine iftar yemeğine gitmiş, geceleyin de çadırında idam edilmiştir (Hammer B 2010: 1330; Jorga 2009: 373; Uzunçarşılı 2009: 150).

Kösem, o dönemde halen çocuk olan IV. Murad adına karar vermek, olağanüstü önlemler almak gerektiğini anlamış ve Anadolu'da yakın eyâletlerdeki beylerbeylerine emirler göndermiştir. Kösem ve yeniçeri, Âbâza'yı ortadan kaldırmanın ilk iş olduğunu düşünerek ve birlikte hareket ederek bu işi çözmeye karar vermişlerdir (İnalçık 2014: 194-195). Bu olaydan birkaç gün sonra yeniçeri kethüdası Mihaliçli Sarı Mehmed Ağa'nın İstanbul'da birçok asker topladığını ve yeniçerileri, isyancılar üzerine savaşmaya göndermek üzere teşvik ettiğini öğrenen Âbâza Paşa, bir mektup kaleme almıştır (İnalçık, 2014: 195; Hammer B 2010: 1330; Uzunçarşılı 1988: 152). Mektupta Âbâza, yeniçerinin bir kısmının Sultan Osman'ı sarayda Kafes'te gözaltında tutmak yerine

Yedikule zindanında katlettiğini, sadece birkaç zorbayı katilden sorumlu tuttuğunu söylemiştir (İnalçık 2014: 195).

Mektubu toplanan yeniçerilere okuyan Mehmed Kethüda, Âbâza ile dalga geçerek “*Biz bütün yeniçerilerle yetmiş bin yoğuz, bu ne bülendpervâz adamdır!*” diye söylenirken orada bulunan askerlerden biri “*Sultân Osman merhum, Hotin seferinden avdet itdüğü zaman, nefer, mumcı, mütekaaid, korıcı hepsi yigirmibeş bin kişi iken, muhatara günlerinde (akabe günleri) kırk bine irişdiren işmiş bini de teknil ider. Hemân arada öleceği görelüm!*” diye latife etmiştir (Hammer B 2010: 1331).

Veziriazam Hâfız Paşa, 10 Şaban 1033 – 26 Mayıs 1624 tarihinde harekete geçmiştir (Hammer B 2010: 1331). Âbâza’nın Ankara’ya kuşattığı sırada tahta geçen IV. Murad’ın annesi Kösem Sultan, Hâfız Paşa’ya bu görev için uygun görmüştür (İlgürel 1988: 12). Âbâza üzerine sefer kararı verilince, köklü önlemler alınmış ve tüm kapıkulu askeri geniş yetkilerle, Veziriazam Çerkes Mehmed Paşa’ya bağlanmıştır (14 Nisan 1624 – Cemaziyelahir 1033) (Uzunçarşılı 1988: 152). Kapıkulu sipahilerini yatıştırmak için de cizye tahsili hizmeti de ona verilmiştir (İnalçık 2014: 195). Gürcü Mehmed Paşa, kaymakam olarak İstanbul’da kalmış, Kaptan Recep Paşa da donanma ile Karadeniz’e açılmıştır. Karaman ve Anadolu beylerbeyi ordunun bayram için bekleyeceği Akşehir’de iltihak etmiştir (Hammer B 2010: 1331). Bu sırada Kemankeş Ali Paşa, “*IV. Murad’ı ben tahta getirdim.*” diye böbürlenerek Valide Kösem Sultan’ı baskı altına almaya çalışmıştır. Bağdat ve Irak’ın Şah Abbas tarafından işgali haberi Kösem Sultan için Kemankeş’in bertaraf edilmesine fırsat olmuştur. Çerkes Mehmed Paşa’ya, Bağdat’ı geri almak ve Âbâza’ya ortadan kaldırmak üzere Erzurum’a göndermiştir. Anadolu beylerbeyini de onun emri altına vermiştir. Bu yolla Kemankeş’i etkisiz kılmak istemiştir. Yani, Çerkes’i Erzurum’a yollayan aslında Kösem Sultan olmuştur (İnalçık 2014: 193). Çerkes Mehmed Paşa Erzurum’a doğru, Âbâza ile savaşmak üzere yol almıştır. Bu sırada Âbâza Paşa, Çopur Bekir adındaki adamını Niğde’yi ele geçirmesi için göndermiştir. Karaman beylerbeyi Sefer Paşa’nın yanına topladığı sekbanların zulümleri halkı canından bezdirince, sipahiler Konya’da Şerefeddin Camii’ne toplanarak kargaşa çıkmasına sebep olmuştur. Çıkan olaylarda Paşa’nın kethüdası Mustafa ölmüştür (Hammer B 2010: 1331). İnalçık, bu olaylarda paşanın kendisinin öldürüldüğünü söylemektedir (İnalçık 2014: 195). Hammer ise; Sefer Paşa’nın sekbanlarıyla Konya’dan çıkmış ve Çopur Bekir’i defederek Niğde’yi kurtarmaya giderken, Çopur’un yanındaki ılgarlarla onu karşıladığını ve Sefer Paşa’ya Niğde hisarına astığını yazmaktadır (Hammer B 2010: 1331; Uzunçarşılı 1988: 150). Veziriazam ise asilerle bir anlaşma yolunu bulabilmek için Konya’da kaldı. Fakat Âbâza, şeyhinin fesatlığına uyararak savaşa karar vermiştir. Sadrazam Çerkes Mehmed Paşa, Ereğli’den ve Çopur Bekir’in kapandığı Niğde’den geçerek Kayseri ovasına yürümüştür (Hammer B 2010: 1331; Jorga 2009: 373). 1 Zilkade 1033 – 15 Ağustos 1624 tarihinde ovanın batısından geçen Karasu Köprüsü’nün bulunduğu yere varmıştır. Bir ara orduda, sadrazamın Âbâza Paşa ile işbirliği içinde olduğu ve yeniçerileri kırdırmak istediği yönünde dedikodular çıkmışsa da zabıtlar, bunu yalanlayarak askeri yatıştırmıştır (Hammer B 2010: 1331; İnalçık 2014: 195; Uzunçarşılı 1988: 152).

Bu sırada Âbâza Paşa, Türkmenleri kendi tarafına çekmek için onlara vaadlerde bulunmaya başlamıştır. Bu girişimleri sonuç vermiş ve Türkmenlerden imdada yetişeceklerine dair söz almıştır. (Hammer B 2010: 1331; Uzunçarşılı 1988: 152). Ayrıca Kürtlerden de asker toplamaya başlamıştır (İnalçık 2014: 195). Daha sonra Âbâza, sadrazamla karşılaşmak üzere Sivas’tan ayrılarak Kayseri ovasının yolunu tutmuştur. İki ordunun çarkçıları karşılaştıklarında zamanın akşam saati olması sebebiyle Çerkes Mehmed Paşa, askerinin düşmana saldırmamasını önlemiştir. Sipahiler mızraklarını şakırdatarak ve sadrazam aleyhinde tehditler savurarak sadrazamın çadırına hücum etmişlerdir (Hammer B 2010: 1331). Sesleri duyan Çerkes Paşa, tolgası başında kılıcı elinde çadırından çıkıp yardımcılarında “*Nedir ağalar?*” diye sormuş, onu gören askerinin tedirginliği giderek yerini huzur kaplamış ve düşman askeri de geri çekilmiştir. Çatışma şafakla beraber başlamıştır. Yeniçeriler, toprakla korunmuş olan merkezi işgal etmiş, sağ kısım dağa ve sol kısım ise ovaya yayılmıştır. İsyancılar ilk hücumu şiddetli olup, yeniçeriler geri çekilmeye başlayınca yeniçeri ağası Hüsrev Ağa, topuzunu sallayarak meydana çıkmış ve atını düşman saflarına sürmüştür. Bunu gören yeniçeriler, tekrar cesaret bulmuş ve tüm ova savaş meydanına dönmüştür. Âbâza Paşa, savaş için askerlerini yüreklendirmek ile meşgulken daha önce savaşta kendisine yardım sözü veren Türkmenlerin çekip gitmekte olduğunu görür ve nedenini öğrenmek üzere çavuşbaşısını nedenini

öğrenmek üzere o tarafa göndermiştir (Hammer B 2010: 1331). Türkmen âşiretleri, “Bizim ol yükte bacımız yokdur, somun yedirdiği adamlarıyla [sekbanlar] iş görsün.” cevabını vermişlerdir (İnalçık 2014: 196; Uzunçarşılı 1988: 152). Çavuşbaşı, olumsuz cevapla geri dönmüşken Murtaza ve Tayyar paşalar, önceden kararlaştırdıkları gibi yanlarındaki askerlerle birlikte sadrazamın tarafına geçmişlerdir (Hammer B 2010: 1332; İnalçık 2014: 196; Uzunçarşılı 1988: 152). Âbâza, tüm bunlara rağmen savaşmaya devam etmiş; fakat askerleri bir atın asker saflarının olduğu bölgede sahipsiz koşuşturduğunu görünce Âbâza'nın düştüğü sanıp yenildiklerini düşünerek kaçmaya başlamışlardır (Hammer B 2010: 1331; İnalçık 214: 196). Hâfız Paşa, Âbâza Paşa'yı Kayseri yakınlarındaki Karasu mevkiinde yenmeyi başarmıştır (Uzunçarşılı 1988:167). Âbâza, her ithimale karşı hazırda bulundurduğu yüğrük atına binerek ve hazine sandıklarını da önüne katarak kaçmaya başlamıştır (Hammer B 2010: 1331; İnalçık 2014: 196; Uzunçarşılı 1988: 152). Atı güçlü olan askerler de kaçmaya başlamışlar; ancak sekbanlar, yeniçerilerin intikamından kurtulamamışlardır. Bütün esirlerin kafaları kesilmiş, bu kesik başlar sadrazamın etrafında tepelikler oluşturmuştur (Hammer B 2010: 1332). Anadolu ve Rumeli beylerbeyi, Nogay Paşa, İranlı Davud Han, Âbâza'nın harem ve hazinesini ele geçirmek üzere Niğde'ye gönderilmiştir. Niğde yakınlarında rastladıkları Türkmenler, Çopur Bekir ve adamlarının harem ile hazineyi alarak Sivas'a doğru yola çıktıklarını söyleyince Balıkesirli Solakoğlu İlyas Paşa, 300 süvari ile Çopur ve adamlarının peşine düşmüştür. İki gün içinde kaçaklara yetişmiş, 300 kişinin kafası kesilerek sadrazama yollanmıştır. Haremi ise Sivas'ta vali olarak bırakılan Tayyar Paşa'nın korumasına verilmiştir (Hammer B 2010: 1332; İnalçık 2014: 196; Uzunçarşılı 1988: 153). Âbâza, bu yenilgide askerinin çoğunu kaybetmiş olarak Erzurum'a kaçmıştır (İlgürel 1988: 12; İnalçık 2014: 196). Sadrazam peşine düşmüşse de Tercan ovasına kadar takip edebilmiştir (Hammer B 2010: 1332; Uzunçarşılı 1988: 152). Kış mevsiminin gelmesi nedeniyle takip edilememiştir. Eski efendisi olan ve o arada saraya damat olan Halil Paşa, emrindeki ordusuyla bulunduğu kalede onu kuşatsa da direncini kıramamıştır. Bunun üzerine Âbâza'nın yolladığı Küçük Âbâza ile sadrazam arasında bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre Âbâza Paşa, bir haseki, on bölükbaşı ve yeteri kadar yeniçeri, Erzurum kalesine konulmak şartıyla Erzurum valiliğinde kalmaya devam etmiştir. Yirmi günlük bir ikametden sonra sadrazam kışı geçirmek için Tokat'a gitmiştir (İlgürel 1988: 12; İnalçık 2014: 196; Uzunçarşılı 1988: 153).

Hâfız Ahmed Paşa'nın Bağdat seferi sırasında Erzurum'da Âbâza'nın yine serbest kalmış, etrafta kontrolünü yeniden kurma fırsatı yakalayıp yeniçerileri katle ve başıboş Anadolu sekban ve levendlerini kendi tarafına çekerek halktan para toplamaya başlamıştır (İnalçık 2014: 200; Uzunçarşılı 1988: 164). İstanbul'da, Kösem Sultan'ın bilgisi dâhilinde yapılan büyük bir toplantıda Âbâza'nın ortadan kaldırılmasına karar verilmiş ve bunun için de Âbâza'nın eski efendisi Halil Paşa veziriazamlığa getirilmiştir. Şiddetli kış koşullarına aldırmayan yeni veziriâzam, tüm kapıkulu, yeniçeri ve sipahileri ve Anadolu Rumeli timarlı kuvvetlerini yanına alarak harekete geçmiştir. Yanına, yiğitlikle tanınan eski yeniçeri ağası Hüsrev vezirlik unvanıyla yardımcı tayin edilmiştir (İnalçık 2014: 200-201). Bu arada Anadolu eski beylerbeyi Dişlenk Hüseyin'e Halep'e kadar olan tüm bölgelerden asker toplama ve Halep serdarına ulaşma görevi verilmiştir (İnalçık 2014: 200; Uzunçarşılı 1988: 165).

Halil Paşa, Ahıska'nın İran tehdidinde olması sebebiyle 5 Zilhicce 1036 – 17 Ağustos 1627 tarihinde yola çıkmıştır (Uzunçarşılı 1988: 164). Bostan Paşa'yı, Âbâza'yı kendileriyle birlikte savaşa gelmesi üzere ikna etmek için göndermiştir (Hammer B 2010: 1349; Uzunçarşılı 1988: 152). Âbâza, Bostan Paşa'yı ihtiramla kabul etmiş olup Halil Paşa şu anlamda bir mektup yollamıştır: “Ben pâdişâhın bir kemter bendesiyim; lâkin levendlerin askerden, özellikle yeniçerilerden korkmakta olduğunu bilirsiniz. Siz lutf edip kapıkulu ile Muş canibinden teveccüh ediniz ki, mutmain olsunlar. Ben de bu taraftan paşalarla Ahışha üzerine gideyim. Seraskerliği de bana ihsan ediniz.” Sadrazam Halil Paşa, bu cevaptan memnun olmayarak Âbâza Paşa'ya şöyle cevap yazar: “Asker senin ser-asker olmaklığına razı değildir. Sana emredilmiş olduğu veçhile sefere çıkıp, bir hizmet göstermeye çalış; tâ ki nezd-i pâdişâhîde makbul olabilesin.” (Hammer B 2010: 1349; Uzunçarşılı 1988: 165).

Âbâza, itaate mecbur olsa da ele geçen mektuplardan kendisiyle alakalı bir tertbin olduğunu sezmiş ve temkinli davranmaya karar vermiştir. İnalçık, Âbâza'nın eline kendisiyle ilgili idam emrinin geçtiğini belirtmektedir (İnalçık 2014: 201). Ahıska üzerine yürümek bahanesiyle Erzurum'a iki saatlik mesafede bulunan Ilıca'da ordusunu kurmuştur (Hammer B 2010: 1349; Uzunçarşılı 1988:165). Erzurum kadısını ise paşaların ordusuna

gönderir. Sadrazamın maiyetindeki Dişlenk Paşa, bu duruma öfkelenerek kadiya şöyle hitapta bulunur: *“Bu Âbâza dedikleri kimdir ki bu kadar zamandır itaat etmiyor? Git efendine söyle ki ben Cennetoğlu gibi mülûk sülâlesinden olduğunu iddia eden bir adamın hakkından geldim; efendimiz olan pâdişâh için kılıç çekmek iktizâ ederse, Âbâza gibi meçhul bir âsinin hakkından gelmek bence pek kolaydır”* (Hammer B 2010: 1349).

Âbâza, ihtiyatlı davranmak anlamında görünürde itaatini bozmamış olarak görünmeye devam etmiştir. Erzurum kapıları, yeniçerilere açılır ve Dişlenk Paşa ordusu Ilıca’da yer almaktadır (İnalçık 2014: 201; Uzunçarşılı 1988: 165; Hammer B 2010: 1349). Bu arada Âbâza, casusları aracılığıyla kendisi aleyhinde bir tertibin olduğunu haber almıştır (Uzunçarşılı 1988:165). Önce davranır ve bir gece baskınıyla yeniçerilerin büyük bir kısmını (800 asker) öldürür, daha sonra Dişlenk Paşa ordusunun üzerine harekete geçmiştir (İnalçık 2014: 201; Uzunçarşılı 1988: 165; Hammer B 2010: 1349). Dişlenk Paşa, Âbâza’nın hareket tarzından şüphelendiğinden önceden Diyarbakır’a dönmüştür. O gece, bir Kürt cengâveri gelip paşayı görmek ister. Dişlenk’in adamları sabah gelmesini söyleyinde şu cevabı verir: *“Paşanıza söyleyiniz ki, hâin Âbâza’nın kılıcından kurtulmuş bir yeniçeri gelmiştir.”* Savaşçı hemen paşanın yanına götürülmüş, ifadeleri üzerine ordu hemen hareket halini almıştır. Ertesi gün sabah Ilıca’dan Diyarbakır’a giden yol üzerindeki boğaz girişine varılmıştır. Dişlenk Paşa, bu mevkide dur emri vermişken Maraş mutasarrıfı Ziver Paşa, boğazın öte tarafında çadır kurmanın daha güvenliği olduğunu söylediğinde Dişlenk, *“Oğlum mahfede hastadır; istirahatı muhtacdır. Burada çadır kuralım.”* cevabını vermiştir. Bunun üzerine Ziver Paşa, *“Sizi Allah’a ismarladık”* diyerek adamlarıyla karşı tarafa geçmiştir (Hammer B 2010: 1349). Dişlenk Paşa’nın ordusu, bütün gece yağmur yağdığından ıslanan çamaşırlarını kurutmaktalarken Âbâza’nın ordusu hücumu geçmiştir (İnalçık 2014: 201; Uzunçarşılı 1988: 165). Dişlenk, zirhi olmadan atına binip savaşmaya hazırlanırken Âbâza’nın hazinedarı, onu mızrağıyla boyun kısmından delerek yaralamıştır (Hammer B 2010: 1350; İlgürel 1988: 12). Dişlenk Hüseyin paşanın oğlu savaş meydanında kalmış, Çalık Mehmed ise atının hızlı olması sebebiyle kurtulabilmiştir. Trabzon beylerbeyi ile Bostan Paşa esir düşmüş, yanlarındaki yeniçerilerle birlikte kılıçtan geçirilmiş (İnalçık 2014: 201; Uzunçarşılı 1988: 165) ve kurtulabilenler Hasankeyf’e sığınmak zorunda kalmışlardır (Hammer B 2010: 1350). Çevre kasabalarda ve köylerde bulunan yeniçeriler ve adamları da öldürülmüştür (İnalçık 2014: 201). Âbâza, Dişlenk’i kanlar içinde görünce atından inerek yanına gitmiş, başını dizinin üzerine alarak *“Paşa kardaş, aç gözünü; işte oğlun sağdır.”* diye seslenmiştir. Paşa ise derin bir ah çekmiş, Âbâza ile birlikte Erzurum’a gitmekte iken hayatını kaybetmiştir. Erzurum’da ise katliam başlamıştır. Yeniçeri zabıtları parça parça edilmiş, vücutlarının kanlı parçaları şehir mazgallarına atılmıştır. Beylerbeyi Hüsrev Paşa ve esir paşalar cellatlara teslim edilmiş, sadece Bostan Paşa’ya dokunulmamıştır. Tüm yeniçeriler ve askerlerle benzer kıyafet giyen masum kişiler de öldürülmüştür. Sadece bir yeniçeri askeri, celladın merhametiyle kurtulmayı başarmış ve İstanbul’a giderek durumu haber vermiştir (Hammer B 2010: 1350). Utanç verici bu hezimet karşısında eleştiri oklarına hedef olan Sadrazam Halil Paşa, haberi alır almaz gelip Erzurum’u kuşatmıştır (İnalçık 2014: 201; Uzunçarşılı 1988: 165). Askerini Ilıca’ya hareket ettirmiş, Erzurum tepelerine ordu kurmuştur (1 Muharrem 1037 – 12 Eylül 1628). Âbâza, Erzurum kapılarını kapatmış ve Halil Paşa’nın kuşatması sonuçsuz kalmıştır (Hammer B 2010: 1350; Uzunçarşılı 1988: 165). Kasım ayında kış mevsimi başlamış, kar çadırları ve metrisleri kaplamıştır. Yetmiş günlük kuşatmadan sonra Halil Paşa, ordusuyla birlikte yolda çığla boğuşarak perişan bir hâlde Tokat’a çekilmiştir (İnalçık 2014: 201; Uzunçarşılı 1988: 165).

Sadrazam Halil Paşa’nın askeri başarısızlıkları sebebiyle, ayan ve ulema meşveret meclisini toplamışlar, bu mecliste özellikle Şeyhülislam Yahya Efendi’nin desteğiyle Bosnalı Hüsrev Paşa’ya sadrazamlık (İnalçık 2014: 201; Uzunçarşılı 1988: 165). ve Diyarbakır valisi sıfatıyla Erzurum ordusu kumandanlığı payesi verilmiştir (İnalçık 2014: 201). Recep Paşa da kendisine yardımcı tayin olunmuştur. Onun yardımıyla Hüsrev Paşa, Âbâza üzerine yapılacak olan harekattta işlerini kolaylaştırmıştır (Hammer B 2010: 1352; Uzunçarşılı 1988: 166). Ertesi yıl Tokat’a varmış (İnalçık 2014: 201; Uzunçarşılı 1988: 165) ve faaliyetlerine idamlarla başlamıştır (Jorga 2009: 375; Uzunçarşılı 1988: 165). Zulüm yaptığını haber aldığı idarecileri merhametsizce idam ettirmiş ve böylelikle disiplini sağlamıştır (İnalçık 2014: 201; Uzunçarşılı 1988: 166). Orta boyda on iki top Samsun’a çıkarılıp Tokat ve Sivas üzerinden Erzurum’a yola çıkarılmış, (İnalçık 2014: 201) Rumeli, Anadolu, Maraş, Sivas, Karaman beylerbeyi de Erzincan’a varmışlardır (Hammer B 2010: 1352; Jorga 2006: 375). Ordu Afşar ovasına vardığında

Halep valisi Nogay Paşa, ateşli silahlar ve Mısır'dan gönderilen bin kantar barutla iltihak etmiştir (Hammer B 2010: 1352). Âbâza Paşa'nın taraftarları ise bu durumu beğenmeyerek gidişatın felâket getireceğini düşünüp hükümete dehaletle karar vermişlerdir. Erzincan ve Bayburt beyleri maiyyetleriyle Tokat'a gelmişler ve gelen askerlere bölükler verilmiştir. Bunu duyanlar fırsat buldukça Âbâza'nın yanından kaçıp gelmeğe başlamışlardır. Maiyyetinden bir kısmının kendisinden ayrılması Âbâza'yı korkutmuş ve onun da Bekir Subaşı gibi hareket edeceğine dair bir takım rivayetler duyulunca veziriâzam acele Erzurum üzerine hareket etmiştir. O esnada Âbâza Mehmed Paşa, Hasan Kalesi muhafızı olup kendisine muhalefet eden Arnavut Yusuf Paşa'yı muhasara etmekteyken veziriâzamin kendi üzerine geldiğini duyunca hemen Erzurum'a dönmüştür. (Uzunçarşılı 1988: 166).

Topçuların gecikmesi üzerine Hüsrev Paşa, kendisinin Erzurum'a varmasından üç gün sonra toplar gelmezse topçu kumandanının başını cellada teslim edeceği yönünde bir mektup yazmıştır. Bunun üzerine ise topçular, Mama Hatun ve Çamurlu'dan geçerek dört günlük yolu iki günde Erzurum'a varmıştır (3 Muharrem 1038 – 2 Eylül 1628). Âbâza, ordunun bu denli hızlı hareket edemeyeceğini düşünerek hazırlıksız yakalanmıştır (Hammer B 2010: 1352; Uzunçarşılı 1988: 167). Hâlbuki aldığı haber üzerine veziriâzam, ağırlığını geride bırakarak on dört günlük mesafeyi iki günde alarak 1628 Ağustos sonlarında Erzurum önüne gelmiştir (Uzunçarşılı 1988: 167). Âbâza durumun ciddiliğini görüp son çare olarak İran şahına, yakın adamı olan kethüdasını gönderip imdat istemiştir. Şah Abbas, Şemsi Han kumandasında birkaç bin kişi göndermişse de bir işe yaramamıştır (İnalçık 2014: 202; Uzunçarşılı 1988: 167). Ne kaleye gidebilmiş ne de asker için yeterli erzakı temin etmiştir (Uzunçarşılı 1988: 167). Akıl hocalığını yapan Kayserili Şeyh de karşı tarafa mukavemet etmenin imkânsız olduğunu söylemiştir (Hammer B 2010: 1352; Uzunçarşılı 1988: 167). Ayrıca birçok kişi de Âbâza'dan ayrılarak Hüsrev Paşa'ya katılmış ve memnuniyetle kabul görmüşlerdir (İnalçık 2014: 202; Uzunçarşılı 1988: 167). Toplar gelince, Deveboyu Tepeleri'ne ordugâh kurulmuş (6 Muharrem 1038 – 5 Eylül 1628) (Hammer B 2010: 1352; Uzunçarşılı 1988: 168) ve Hüsrev Paşa'nın komutasındaki ordu, Erzurum kalesini kuşatmıştır (İlgürel 1988: 12; Uzunçarşılı 1988: 168). Varoş tarafından yedi topluk bir batarya kurularak, Ahmed Paşa Künbed tarafından, Magrav Mehmed Paşa Gürcü Kapısı tarafından gedik açtılar (Hammer B 2010: 1353; İnalçık 2014: 202). Bu arada şehirle ordu arasında Âbâza'nın hemşehrilerinden biri aracılığıyla müzakereler başlamıştır. 14 gün süren bir kuşatmanın sonunda Âbâza Mehmet Paşa'nın Erzurum'daki direnişi kırılmış ve Erzurum kontrol altına alınmıştır (Hammer B 2010: 1353; İlgürel 1988: 12). Hatta içeriye casuslar sokularak Âbâza'nın askerlerini kendi taraflarına çekmeye de çalışmışlardır. Kuşatmanın on dördüncü günü (19 Muharrem 1038 – 18 Eylül 1628) Kayserili Şeyh ile yanında bulunan altı kişi, kefenleri boynunda Hüsrev Paşa'nın huzuruna gelerek af talebinde bulunmuşlardır (Uzunçarşılı 1988: 157). Âbâza, ordunun başlıca zabıtlarından ve sadrazamın sadık adamlarından olan Musliheddin Ağa'nın af konusunda bir teminat olarak kaleye gönderilirse ordusuyla beraber teslim olacağını belirtmiştir (Hammer B 2010: 1353; İlgürel 1988: 12; Jorga 2009: 375; Uzunçarşılı 1988: 167). İsteği yerine getirilen Âbâza, teslim olmuş ve kendisini kabul eden sadrazam tarafından kendisine hilat giydirilmiştir. Ayrıca ağalarına bölük ve yanında bulunan 600 adamına cebecilik de verilmiştir. Âbâza, bütün hazineleriyle birlikte şehirden çıkmış ve çadırını sadrazamın yanında kurmuştur. Erzurum ise Tayyar Mehmed Paşa'ya teslim edilmiştir (Hammer B 2010: 1353).

Hüsrev Paşa, Âbâza'yı da yanına alarak ordusuyla beraber 13 Rebiül-ahir 1038 – 9 Aralık 1628 tarihinde Üsküdar'a ulaşmıştır (Hammer B 2010: 1353; İnalçık 2014: 202). Saray bahçesine varıldığında önde bulunan Âbâza atından inip saraya girmiş, onu Hüsrev Paşa takip etmiştir. Hüsrev Paşa, padişahın huzurunda Âbâza'nın affını istemiş ve aldığı hediyelerle huzurdan ayrılmıştır (Hammer B 2010: 1353; Jorga 2009: 375; İnalçık 2014: 202; Uzunçarşılı 1988: 178). Âbâza Paşa, İstanbul'a götürüldüğünde idam edilmesi beklenirken IV. Murad, onu cesaretine ve zekâsına hayran kalıp onu Bosna beylerbeyliğine atamıştır (Jorga 2009: 375; İnalçık 2014: 202). Bir rivayete göre isyanın nedenlerini öğreninde onu affetmiştir. Hatta Sultan Murad'ın Âbâza'nın ve Hüsrev Paşa'nın adamlarının Atmeydanı'ndaki cirits müsabakalarını da seyrettiği belirtilmektedir. İstanbul halkının Âbâza'yı tezahüratlarla uğurladığı dahi söylenmektedir (İnalçık 2014: 202). Hammer, onun coğrafya nedir bilmez biz zat olduğunu söylerken şu örneği vermektedir: Baron Dö Kuefeştayn ile bir görüşmesinde Âbâza, bu elçiye "Lehistan ile Viyana Macaristan hududunun iki kalesi değil midir?" diye bir soru yöneltmiştir. Sadece kendisi

değil, bu isyanda yer alan ve akıl hocası olan Kayserili Şeyh de memleketinde, yüz elli akçeyle göreve getirilmiştir (Hammer B 2010: 1353).

Anadolu'dan uzaklaştırılan Âbâza Paşa, Bosna valiliği döneminde de yeniçerilere karşı olan düşmanlığını devam ettirmiş; fakat kanlarını dökmekten de çekinmiştir. Bunun yanı sıra Taşlıca, Hersek, Prepol sancaklarında yeniçeriler, halktan haksız vergiler almakta ve Âbâza Paşa'nın idaresini zor duruma düşürmeye çalışmaktadırlar. Bunlardan Loboğlu Süleyman Ağa, Âbâza Paşa bir gün Gaçka taraflarında avlanmaktayken, akrabası olan Osman adında bir yeniçeri ile Âbâza'nın üzerine ansızın hücum etmişlerdir. Âbâza ve adamları okla karşılık vererek bu saldırıyı defederken Loboğlu Osman, Âbâza'nın okuyla ölmüştür. Loboğlu Mustafa ise kaçmak zorunda kalmıştır. Loboğlu'nun bütün malları müsadere edildikten sonra Âbâza, Prepol'de bulunan yeniçerilere şiddetli muameleler uygulamaya başlamıştır. Zira yeniçerilere olan kininden ötürü istediği bahaneyi bulmuştur. Âbâza'dan kaçan Mustafa Bey'in kardeşi Loboğlu Hacı Süleyman, Novi kalesine kapanmıştır. Bunun üzerine Âbâza'nın haince planları ve Loboğullarının düşmanı olan Şabanlılar ailesinin yardımıyla Hacı Süleyman'ı olduğu yerden çıkarmıştır. Şabanlıların bu harekât için Âbâza Paşa'ya, Novi askerlerinin karşılığı olan 500.000 akçe verdiği de rivayet edilmektedir. Âbâza bu esnada Süleyman'nın oğlu Ömer'i de ele geçirmiştir. Onu, babası Süleyman'ı ve amcası Mustafa'yı affedeceğini söyleyerek saklandıkları yerden çıkmalarını sağlamıştır. Üç şahıs huzuruna çıktığında, iki yalancı şahidin aleyhlerinde tanıklık etmesini sağlayarak idamlarına karar vermiştir. Babasının kendi idamını izlerken ağladığı gören Ömer Çelebi, ona hitaben *"Ne ağılıyorsun, baba? Bugün Muharrem'in onu değil midir? Düşün ki biz de Yezîd gibi bir zâlimin darbeleri altında terk-i hayât ediyoruz."* demiştir (10 Muharrem 1040 – 19 Ağustos 1630) (Hammer B 2010: 1395-1396).

Bir müddet sonra Âbâza, Zara yakınında bulunan Klis önüne giderek, Venedikli kumandanın kaleyi ziyaret etmek için izin istemiştir. Bu ziyareti sakıncalı bulan kumandan ise olumsuz cevap vermiştir. Bunun üzerine Âbâza, Zara'yı kuşatsa da İstanbul'da bulunan Venedik balyosunun şikâyetleri üzerine kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştır. Bu şikâyetlerden sonra görevinden azledilmiş ve bir müddet Belgrad'da ikamet etmiştir. Bu dönemde, Belgrad'ın güneyinde bulunan Hünkâr Tepesi denilen yerde *"Âbâza Köşkü"* adındaki köşkü yaptırmıştır. Budin valiliğini almak için çok uğraşmışsa da başarılı olamamıştır. Daha sonra Silistre ve Oçakof (Özi) hududunda bulunan askerlerin kumandanlığıyla beraber Vidin valisi olarak atanmış ve Tuna sahillerine gitmiştir (Hammer B 2010: 1396).

Âbâza Paşa, ilk memuriyet gününde Lehistan seferi için savaş hazırlıkları yapmak üzere emir almıştır. Bu sırada Rusya ile olan gergin münasebetler nedeniyle Lehistan'la görünürde barış içerisinde görünen Osmanlı Devleti, İsveç ile de diplomasi yollarına girişmiştir. Bu olaylar sırasında Âbâza Paşa, timar ve zeamet sahibi süvarileri, Dobruca Tatarlarını, Moldovya ve Eflak yardımcı kuvvetleri Mirza Orak, Hüseyin ve Kantemir'in Nogayları ile Lehistan'a girmiştir. Sultan Osman'ın Kamyeniak kuşatmasında çadır kurduğu bölgeye ordusunu kurmuştur (15 Rebiül-ahir 1043 – 19 Ekim 1633). Üç gün sonra Kamyeniak tepelerinden birinde bulunan Konyekpolski müstahkem ordugâhına saldırmak üzere Dinyestr nehri, yanında eşya ve top olmadan, geçmiştir. Bu hücum sırasında 5000 kişi kayıp verilmiş olup Mokşa vadisine dönmek zorunda kalmıştır. 18 Rebiül-ahir 1043 – 22 Ekim 1633 tarihinde tekrar hücumu geçmiştir. Ordusunun sağ kısmı Tatarlardan, sol kısmı Moldovyalılardan oluşmaktadır. Zeamet ve timar süvarileri ise merkezde yer almaktadır. Tatarların beş saatlik hücumdan sonra zayıf düşmesiyle Prens Viyesnovyeki, Osmanlı ordusunu Konyekpolski önünden çekilmeye mecbur etmiştir (Hammer B 2010: 1396-1397).

Tüm girişimleri sonuçsuz kalan Âbâza Paşa, Osmanlı ordusunda kayıplar verdiren Studzeinyek palangasına doğru, Dinyestr nehrinin sağ tarafına doğru harekete geçmiştir. Bu nehrin bir adasında bulunan sekiz palanga kulesi kuşatılmıştır. İlk yedisini kolaylıkla elde eden Âbâza Paşa, sekizinci kulenin direnmesi üzerine Süleyman Ağa ve İşpir Mustafa Bey'i askerlere çok miktarda saman toplatmak için görevlendirir. Toplanan samanlar kulenin dibinde toplanarak büyük bir ateş yakılmış ve bu sayede içerideki Kazak askerlerin çıkması sağlanmaya çalışılmıştır. Osmanlı askeri içeriye kadar girseler de, karşı tarafın güçlü savunması nedeniyle geri çekilmek zorunda kalmıştır. Kuşatmanın dördüncü günü Âbâza Paşa, edindiği ganimetlerle çekilmiştir. Çekilmeden önce ise Tatarları yağma ve çevreyi yakmakla görevlendirmiştir. Böylelikle Lehistan seferini başarıyla tamamlamıştır.

Daha sonra Dinyestr nehrinin diğer tarafında bulunan Yeni Palanga ve Raşkova palangasına saldırı için hazırlanırken, Lehler erken davranıp barış teklifi için İstanbul'a bir heyet göndermişlerdir. Bu barış teklifinin kabul edilmesinde Moldovya ve Eflak voyvodalarının da etkisi olmuştur. Bu esnada ise Âbâza Paşa, Hatman'ın kızının da aralarında bulunduğunu iddia ettiği 100 kişilik bir esir grubunu İstanbul'a göndermiştir. Bu esirler, Sultan IV. Murad tarafından, başları kesilerek, idam edilmiştir (Hammer B 2010: 1397).

Savaşın sona ermesiyle Lehistan elçisi Aleksandr Terzebinski ile Âbâza Paşa arasında antlaşma konusundaki tartışma yaşanmıştır. Terzebinski, Sultan Süleyman zamanında yapılan anlaşmaya göre vergi ödemesi düzenlemesi isterken, Âbâza, II. Osman zamanında yapılan vergi düzenlemesine göre anlaşma yapmak istemiştir. Bunun üzerine Âbâza, elçiyi esir almış olsa da elçinin İstanbul'a gelmesi için ferman yollanmış ve Âbâza ile birlikte İstanbul'a gelmişlerdir. Terzebinski, durumu anlatınca Sultan IV. Murad öfkelenmiş ve sulhten değil sefer ve savaşın bahsetmesi gerektiğini, Lehistan kralının vergi vermesi gerektiği; ayrıca Dinyestr istihkâmlarını yok ederek Kazaklar'ı öldürmedikçe de barıştan ve dostluktan bahsedilemeyeceğini belirtmiştir. Elçi ise bu şartların ağır olduğunu, bu şartları kabul etmektense kralının savaşacağını belirtmiştir. Bunun üzerine savaş kararı alınır (Hammer B 2010: 1397-1398).

Savaş hazırlıkları için Edirne'ye giden Sultan IV. Murad, önceki Özi ve Budin valisi olan Diyarbakır valisi Murtaza Paşa'yı, savaşın yapılacağı coğrafyayı iyi bilmesi nedeniyle çağırır. Tüm hazırlıklar tamamlanmıştır. Âbâza Paşa da bu savaş ekibinde yer almakta olup Sultan IV. Murad'ın can güvenliğini sağlamaktan sorumlu olmuştur. Fakat Lehistan'ın Rusya ile savaşmakta olduğunu ve barış yapmaktan başka çaresinin kalmadığını öğrenen sultan, maiyetindeki askerlerle beraber İstanbul'a dönmeye karar vermiştir ve Âbâza Paşa'yı da yanına almıştır (Hammer B 2010: 1398). Nitekim sultanın Âbâza'yı ortadan kaldırması gerektiğini anladığı ve ona müsahip-nedim payesi vererek yanına aldığı söylenmektedir (İnalçık 2014: 219).

Âbâza Mehmed Paşa, ilim ve irfandan yoksun olmasına karşın kahraman yaratılışlı cesur bir kişidir. İstanbul'a döndükten sonra padişahın ona olan itimadına mazhar olmuştur. Sultan IV. Murad'ın da o yanında olmadığı sürece ne piyade, ne süvari olarak dışarıya çıkmadığı ifade edilmektedir (Hammer B 2010: 1403; İnalçık 2014: 219-220). Kılık kıyafet, kılıç bağlama, kavuk sarmak gibi konularda dahi padişah onu örnek almıştır. Hatta tüm saray halkı bu konuda kendisini örnek almakta olup kaftanlar, kavuklar, at takımları hep "Âbâzavârî" olmuştur (İnalçık 2014: 220). Hatta Hammer, onun moda padişahı olduğunu söylemektedir. Hatta Sultan Murad, onun İran aleyhindeki savaş planı hakkında da oldukça ilgilenmiştir. Hatta Âbâza'nın İran serdarı olmak istediği yönünde rivayet de bulunmaktadır (Hammer B 2010: 1403). Padişaha planından şöyle bahsetmektedir: "*Pâdişâhim, Acem ikliminin bütün yollarını bilirim; güç kolay bütün hududuna vukufum vardır. Zât-ı şahanenizi üç bin süvari ile Ejderhân ve Demirkapı semtlerinden Şirvan'a çıkarayım; mutâd olduğu üzere ordu dahi Erzurum'dan gelsin; az müddet zarfında Şirvan'ı ve bütün İran'ı zabt ederiz.*" (Hammer B 2010: 1403; İnalçık 2014: 220).

Her ne kadar bu düşünceler padişaha uygun gibi gelse de Kaymakam Bayram Paşa'ya, Müftü Yahya Efendi'ye ve padişahın nedimi olan Silahdâr Mustafa Ağa'ya uygunsuz görünmüştür (Hammer B 2010: 1403; İnalçık 2014: 220). Özellikle Silahdâr Mustafa Ağa, Âbâza'nın ölmesini isteyecek kadar kin bağlamıştır. Zira Âbâza Bosna valisiyken, servetinden dolayı babasının hakkında her türlü baskıyı reva görmüştür (Hammer B 2010: 1403). Bu üç isim onun, padişaha yakınlığını fırsat bilerek her türlü faaliyetlerini yakından takip etmiş ve özellikle rüşvet alma gibi hareketlerini izlemişlerdir. (İnalçık 2014: 220). Sultanın kanlı kılıcının gölgesinde hükümlerini yürüten bu üç isim, sultanı Âbâza'nın aleyhinde tahrik etmekte gecikmediler. Sultanın, onun aleyhinde şüpheye düşmesini sağladılar (Hammer B 2010: 1403). Nitekim sultanın kulağına Âbâza'nın tekrar isyan etmek gibi bir niyetinin olduğuna dair dedikodular gelmiştir (İlgürel 1988: 12) ve halk nezdinde de itibarının yüksek olması sultanı düşündürmüştü, kendisine bağlı sekbanların bulunması da onu ortadan kaldırması yönündeki düşüncelerini güçlendirmiştir (İnalçık 2014: 220).

Sultan, aradığı bahaneyi nihayetinde bulmuştur (İnalçık 2014: 220). Bir gün sultan, Topkapı civarında dolaşırken Âbâza'ya Eğrikapı'da denk gelmiştir. Âbâza, eteğini öpmek istese de sultan buna izin vermez ve kendisini takip etmekte olan bostancı zabıtine "*Tiz buraya gel!*" diye seslenmiştir (Hammer B 2010: 1403). Sultan'ın "*Âbâza'yı*

hemân atından indir, kılıcını al!" emri üzerine Âbâza, derhal atından kendisi inip kılıcını da kendisi teslim etmiştir. O sırada bostancı, Âbâza'ya "*Pâdişâhın yanında kılıç ile gitmek usule mugayir olduğunu bilmez misin?*" diye çıkmıştır (Hammer B 2010: 1403; İnalçık 2014: 220). Hammer'a göre bu sözlerden şüphelenen Âbâza, Anadolu'ya firarını çabuklaştırmak için Üsküdar tarafına kırk-elli at ve adam göndermiştir (Hammer B 2010: 1403). İnalçık ise; Âbâza hakkında böyle bir dedikodunun çıktığını ve sultanın bundan da kaygılandığını ifade etmektedir (İnalçık 2014: 220).

Çok geçmeden Âbâza'yı bertaraf etmek için delil bulunmuştur (İnalçık 2014: 220). Ermeniler ile Rumlar'ın Kudüs'teki Kamâme Kilisesi'nin mülkiyeti konusu Âbâza'nın ipini çekmiştir (Hammer B 2010: 1403-04; İnalçık 2014: 220). Ermeniler, bu mesele için Âbâza'ya 20.000 kuruş göndermişlerdir. Sultan, bundan haberdar olup Âbâza'yı huzuruna çağırılmış, sorduğu soru karşısında Âbâza'nın kekeleyerek 12.000 kuruş aldığını söylemesi üzerine öfkesi daha da artmıştır (Hammer B 2010: 1404). İnalçık, bu paranın 50.000 kuruş (17.000 altın) olduğunu söylemektedir (İnalçık 2014: 220). Söz konusu kilise hakkında Divan-ı hümayunda karar verileceği gün, geceyi Duçe'nin ikametgâhında geçiren sultan, Anadolu Köşkü'nden çıkıp Rumeli Köşkü'ne varmak için kayığa binmiştir. Sahilden ata binen padişahın önünü Beşiktaş'ta bir köylü kesmiştir. Öküz koşulu arabasıyla yolu kapatan köylüye sultan bir ok atmıştır (Hammer B 2010: 1404; İnalçık 2010: 220). Köylü derhal yere yığılmış ve sultan da bostancıya derhal bu kişinin başını kesmesini emretmiştir. Bostancı köylünün yanına vardığında "*Pâdişâhıma uzun ömürler! Terbiyesizin canı daha ok değdiği zaman bedeninden ayrılmıştır.*" cevabını alınca onu öldürmekten vazgeçmiştir (Hammer B 2010: 1404).

Sultan Murad, Ayasofya Camii kapısına varınca, Duçe'ye divana gelecek olan Ermeniler'in hepsinin idam edilmesini tebdil-i kıyafet giderek Bayram Paşa'ya iletmesini söylemiştir. Duçe, emri iletir ve emir yerine getirilmiştir. Bu sırada sultan, saraya varmış ve Âbâza'yı çağırılmıştır (Hammer B 2010: 1404; İnalçık 2010: 220-221). Hemen derdest edilen Âbâza, Has Bahçe'de bulunan Sırça Saray'a (Çinili Köşk) hapsedilmiştir (İnalçık 2014: 221). Güvercinlik yakınında bir bahçede topladığı divan üyelerine gerekli emri vermiş, divandan dönen Duçe de Âbâza'nın ölüm fermanını sultandan almıştır. Aldığı emirle bir bostancıyı Âbâza'ya yollamıştır. Âbâza, emre teslim olarak "*Pâdişâhimun emridür*" cevabını vermiştir. Bu sözünden sonra son kez namazını kılmış ve cellada teslim olmuştur (29 Safer 1044 – 24 Ağustos 1634) (Hammer B 2010: 1404; Jorga 2009: 190).

Ertesi gün naaşı, tabutuna kavuğu konularak resmi törenle uğurlanmış ve şeyhülislam, vezirler, bütün devlet büyükleri cenazeye katılmışlardır (İnalçık 2014: 221). Celali isyanları sırasında Halil Paşa'nın yardımıyla elinden kurtulduğu Kuyucu Murad Paşa'nın türbesine defnedilmiştir (Hammer B 2010: 1404; İnalçık 2014: 221). Âbâza Mehmed, halk ve hânedân nezdinde, II. Osman'ın kanı için yıllarca savaşmış bir kahraman olarak yaşamını yitirmiştir (İnalçık 2014: 221). Çoğu insan daha sonra ortaya çıkıp Takımadalar'daki eşkıyalıkları ve Danimarka'daki esareti ile övünen başka bir Âbâza'nın, Âbâza Mehmed Paşa olduğuna inanmıştır. Celladın elinden kurtulmayı başardığı ve bu kişinin ondan başkası olamayacağına inanmışlardır (Jorga 2009: 375). Hatta 1646 yılında Erzurum'da, halk arasında çıkan dedikoduya göre Âbâza Paşa, celladın elinden kurtulup Cezayir'e kaçmış ve tekrar Erzurum'a gelmiştir. Sultan, bunun üzerine celladı çağırılmış ve işin aslını soruşturmuştur. Sonradan bunun Âbâza'ya benzeyen bir kişi olduğu ve bundan yararlanarak Âbâza Mehmed olduğu iddiasıyla ortaya çıktığı anlaşılmıştır (İnalçık 2014: 221).

Âbâza Mehmed Paşa'nın isyanı sadece vakanüvisler tarafından kayda geçirilmemiştir. Öyle ki onunla aynı yüzyılda yaşamış ve olayları yakından takip etmiş olan Ermeni rahip Kemahlı Vardapet Grigor, yazmış olduğu *Vekayinâme* eserinde şahit olduğu ve duyularını aldığı olayları kaleme almıştır. Ermenice yazılmış olan bu eserin bazı bölümlerinin tercümesi, İÜEF Tarih Dergisi'nde yayımlanmıştır.¹ Ayrıca müellifin eserinde Celali isyanlarıyla ilgili bölümler de yer almaktadır. Eser 1595 – 1640 yılları arasındaki olayları içermektedir.²

¹ Bkz: Hrand D. Andreasyan, *Âbâza Mehmed Paşa*. İÜEF Tarih Dergisi, Sayı: 22. İstanbul, 1967, s. 131-142.

² Bkz: Hrand D. Andreasyan, *Bir Ermeni Kaynağına Göre Celâli İsyanları*. İÜEF Tarih Dergisi, Sayı: 17-18. İstanbul, 1963, 27-42.

4. ALİ CEVÂD'IN CELÂLÎ ÂBÂZA MEHMED PAŞA BİYOGRAFİSİ:

İ'timâd Kütüphanesi'nin Târîhî Külliyyâtından

Celâlî

Âbâza Mehmed Pâşâ

Muharriri: 'Alî Cevâd

Celâlî Âbâza Mehmed Pâşâ – Âbâza ile Cenk – Tayyâr Pâşâ'nın Hîlesi – Kalâvûn'un İ'dâmı – Hâfız Pâşâ–
Bağdâd Muhâsarası – İstimdâd-ı Şâ'irâne – İstimdâd-nâme-i Hâfız – Cevâb-ı Sultân Murâd Gâzî – Âbâza'nın
İkinci İsyânı – Halîl Paâşâ – Hüsrev Pâşâ – Merkez-i Saltanat – Sipâhî Kıyâmları – Kıtâller – Te'dîb-i Eşkriyâ –
Sultân Murâd'ın Bî'z-zât Temsiyet-i Umûru Yed-i İktidârına Alması – İtâ'atten Sonra Âbâza – Bosna Vâlîliği –
Vidin ve Tuna-Özi Vâlîlikleri – Leh Seferi – İ'dâmı – Şüyû'-ı Hayâtı – Âbâza Şeyhi – Netîce

Nâşîri:

İ'timâd Kütüphanesi Sâhibi

Seyyid Tâhir

Şems Matba'ası

İ'timâd Kütüphanesi'nin Târîhî Külliyyâtından

Celâlî

“Âbâza Mehmed Pâşâ”

Târîhî Bir Vak'a-i Mühimme

Üç pâdişâhın hengâm-ı saltanatında garîb bir da'vî ile i'lân-ı 'isyân ederek döktüğü kanlar ve üzerine gönderilen orduları dû-çâr-ı inhizâm ile Anadolu'ya ve merkez-i saltanata dehşet-feşân olan 'âsî Âbâza Mehmed Pâşâ'nın sefâhât-ı 'isyâniyesi ve Pây-i Taht'ta da hüküm-fermâ olan ânârşî ve sipâhî zorbasının tuğyânı sebebiyle tahaddüs eden kıtâller, ihtilâlleri ve meşhûr zorba başlıkların esâmî ve ahvâlî ve rekâbet-i mevki' hasebiyle üç sadr-ı a'zamın i'dâmları ve Sultân Murâd-ı Râbî'in bî'z-zât temsiyet-i umûr-ı saltanatı ibtidârı ve zorbalar hakkındaki şiddet-i siyâseti musavver târîhî bir eser olup her vechle şâyân-ı istifâdedir.

Nâşîri: İ'timâd Kütüphanesi Sâhibi

Seyyid Tâhir

1329

Şems Matba'ası

Bâb-ı 'Âlî Câddesi'nde Numero 43

Celâlî Âbâza Mehmed Pâşâ

Vaktâ ki on birinci karn-ı hicrî evâ'ilinde hûn-ı ma'sûm-ı Osmânî yeryüzünü lâle-zâra çevirmiş ve bu hâ'ile-i fecî'in dehşeti ile kutelâ-i bî-şu'ûr tebriye-i zimmet vâdîlerine saparak kimi yeniçerilere ve anlar sipâhîlere 'atf-ı cinâyet ve 'umûmen millet bu iki sınıf-ı 'askere izhâr-ı 'adâvet ile gûyâ hûn-ı bî-günâh-ı 'Osmânî'den teberrâyâ çalışmışlardı.

Kâtillerin eşna'ı ve zamânın sadr-a'zamı olup yüzünün karalığı ismine izâfe edilmiş olan mel'ûn Kara Dâvud kemâl-i hakâretle icrâ-yı kısâs için siyâset-gâha sevk olunmuşken cellâdın sâtûru altında "Ben Sultân 'Osmân'ı emr-i pâdişâhî ile katlettim" diye bülend-âvâz ile bağırıp koynundan çıkardığı fermânı mahzar-ı nâsta ibrâz eyledi ve evvelce ihzâr edilen taraf-dârânı vâsitasıyla der-hâl siyâset-gâhtan kaldırılıp yine mevki'-i sâbıkına is'âd edilmek istenilmiştir.

İşin sarâyın bir entrîkâsı olduğu tezâhür etmesi üzerine galeyândan havfa Sultân Mustafâ'nın vâlidesi olan "Hâ'ine" Vâlide Sultân oğlunun lisânından "Sultân 'Osmân'ın şehâdetinden haberim yoktur. Kâtili kim ise bulunsun." me'âlinde bir hatt-ı hümayûn ısdâr ettirerek gûyâ sarâyın bî-günâh olduğunu işrâb etmek istemişti. Bunun üzerine Kara Dâvud'un cezâ-yı lâyıki³ verilmekte tereddüd edilmedi ve mel'ûn sultân-ı şehîde yaptığı mu'âmelenin 'aynî olarak bir otlak arabasıyla Yedikule'ye irsâl ve irâde(-i) ba'de'l-ihnâk lâsesi deryâyâ atılmıştır.

Merkez-i saltanat bu kâtili mes'ele ile intizâmını gâ'ib ve dem-i 'Osmânî uğrunda nice cânlar yanacak bir hâl kesb etmişken taşranın ahvâli de bundan daha bed-ter idi. Ahâlî 'askerî tâ'ifesinin vefâsızlığından, Sultân 'Osmân gibi bir pâdişâh hakkındaki mu'âmêlâtından ve bâ-husûs ocağa ilticâ eden en 'âdî ve en menfûr bir cânîyi bile himâyet ve sahâbet iddi'âsında bulunan yeniçeriler hakkında ayağıyla ocaklarına dehâlet eden pâdişâhlara karşı lâ-kaydâne davranmalarından dolayı büyük bir nefret hissetmelerıyla sipâhîleri gördükçe "kâtil-i sultân" diye tahkîr ve buldukları yerlerde katl u imhâ ederlerdi ve bu hâdise-i hûnîni bahâne ile ârzû-yı ihtirâsı dimâğ-ı istibdâdlarına birleştirmiş mütegalibeler meydâna çıkmış idi.

Bu misilli mütegalibelerin birisi ve belki birincisi Arz-ı Rûm Beylerbeyisi Âbâza Mehmed Pâşâ-yı meşhûr idi.

Âbâza ümmî, câhil bir şahıs idi. Bununla berâber üç pâdişâhın eyyâm-ı saltanatında oynadığı roller ne cür'etkâr bir afacan olduğunu göstermiş ve târîhî sîmâlar sırasına geçmiştir.

Âbâza evâ'il-i hâlinde Cânbulâdoğlu'nun hazîne-dârı idi. Meşhûr Kuyucu Murâd Pâşâ Cânbulâd'ı hezîmet-i fâhişe ve kat'iyeye uğrattığı zamân Ordu-yı 'Osmânî'ye geçen üserâ meyânında bulunuyor idi. Murâd Pâşâ böyle Celâlî makûlesini esîr ettiği vakit derhâl i'dam ettirdiğinden Âbâza da cellâd önüne çökülmüş idi. Âbâza'nın son dakikaları artık urmağa başlamış idi. Evvel vakitte yeniçeri ağası olan ve bi'l-âhire mâkâm-ı kapudânî ve sadâret ihrâz eden Sûfî Halîl Ağa, Âbâza'nın civânlığına ve kendisinde gördüğü kâbiliyete hürmetle hemân Pâşâ'nın ayaklarına kapanmak sûretiyle Âbâza'yı katlden kurtarmaya muvaffak olmuşdu.

Âbâza liyâkat ve kâbiliyeti Halîl Pâşâ'nın nazar-ı dikkatini celb etmiş idi. Müşârün ileyh Âbâza'nın sebab-i hayâtı olduğu gibi sebab-i rif'atı veliyü'n-nî'meti olmayı da ârzû ederek kendisine veled-i ma'nevî ittihâz eyledi ve veled-i ma'nevîsinin kâbiliyetini taltîf ve gitgide Bağdâd Seferi esnâsında Arz-ı Rûm Beylerbeyi nasb eyledi.

³ Cezâ-yı lâyıki: cezâ-yı maylık (Metinde).

Âbâza'nın tab'ında bir müddetten beri fikr-i istiklâl peydâ olmuş idi ve bu fikir Kayseriyeli Emîr Şeyh nâmında bir müfsid ta'lîm ve ilkâ etmiş idi.

Bu herîf Âbâza'nın dâ'ire-i itâ'attan çıkmasıyla makâm-ı hilâfete karşı 'isyânda bulunmasının sebebi yegânesidir. Hattâ Âbâza Şeyhi diye beyne'n-nâs şöret kazanmışdı. Âbâza sâhib-i cür'et ise de fikr-i istiklâle tâbî' olabilecek bir kimse değil idi. Şeyhin menâfi'-i zâtîyesinin tervîci maksadıyla gördüğü rü'yâlar, istihrâclar zâbihaları yoldan çıkarmış ve devletin başına püsküllü bir belâ getirmişti.

Âbâza'nın 'isyânı Arz-ı Rûm Beylerbeyi'nden ibtidâr eder. Âbâza taleb-i dem-i 'Osmânî da'vâsıyla 'isyâna başlamış ve yeniçerilere ibrâz-ı husûmet ederek ol gürûhtan intikâm almak üzere 'ahd ü peymân ile Arz-ı Rûm Kal'esi'ndeki mütehaffız yeniçerileri kal'eden sürüp çıkarmıştır. Âbâza'nın maksadı Kars, Ahışa kal'elerindeki yeniçerileri dahi kal'eden ihrâc ve azgınlarını katl ü i'dâm ve mâ-meleklerini yağma ile Gürcistân havâlisine sâhib olmuş idi.

Âbâza'nın yeniçeriler hakkındaki icrâ'at-ı şedîdesi Pây-i Taht'a yıldırım gibi 'aks etmiş, Âbâza'dan kurtulanlar Arz-ı Rûm'dan koğılanlar lâ-cellü's-şikâye İstânbûl'a gelmişler ve ağalarını önlerine katıp vezîr-i a'zamdan Halîl Pâşâ'dan da'vâcı olmuşlardı.

Bir kerre gayret ocağa düştü. Hemân cümlesi yek-âvâz olarak Âbâza'nın 'isyânı Gürcü Mehmed Pâşâ ile Kapudan Halîl Pâşâ'ya istinâde sâyesindedir. Zîrâ birisinin oğlu diğêrinin akrabâsıdır. Haklarından gelmez ise işin sonu fenâya varır gibi tefevvühât ile Bâb-ı 'Âlî'ye koşuştular ve sokakta Halîl Pâşâ'nın önüne çıkıp sana gügenerek 'âsî olmuştur. Ocaklıyı kırmakta ve levend yazmaktadır gibi serzenişlerde ve tehdîdde bulunmuşlardı.

Âbâza'nın 'isyânında Halîl Pâşâ'nın medhali yokdu. Hattâ Âbâza'ya kal'eden çıkması için mektûb da yazmış idi. İşin içinde yeniçeri sipâhîlerinin dem-i 'Osmânî vebâlerinden dolayı maznûniyetleri olmakla "Kâtil bulunsun. Cezâsı verilsin." nağmeleri de eksik değildi.

Âbâza ile Cenk

Âbâza Pâşâ Arz-ı Rûm ve İstânbûl'daki yeniçerilere karşı kırk bin sekbân yazıp gereği gibi kesb ettikten sonra evvelâ Arz-ı Rûm ve ba'dehû hudûd-ı Gürcistân'a bir zümre-i şekâvetten tathîr ve ba'dehû Sîvâs'da olan yeniçerileri kâmilen kılınçtan geçürdi ve mâ-meleklerini yağma etmiş idi.

Mar'aş Beylerbeyi Kalâvûn Yûsuf Pâşâ zâhîren Âbâza cem'iyeti dağıtmak ve ma'nen anınla bî'l-ittihâd hûne-i 'Osmânî'den ahz-ı sâr etmek üzere Âbâza ordusu üzerine yürümüş ve aralarındaki ittifâk-ı nihânî mûcibince esnâ-yı râhda Âbâza ile birleşmiş idi.

Kalâvûn'un on bin kadar 'askeri ile Âbâza yeniden bir kuvvet peydâ etmekle gemi büsbütün azıya aldı ve Seyyid nâmında bir zâlimi Sîvâs'da vekîl bıraktıktan sonra Kalâvûn birlikte Şebînkarahisâr'ına saldırdı.

Âbâza'nın bu hareketi zâten ahvâli müşevveş olan Pây-i Taht'a 'azîm bir te'sîr icrâ etmiş olduğundan Âbâza korkusu merkezi fenâ hâlde ürkütmüş ve hemân Murtazâ Pâşâ on bin 'askerle Karahisâr'a sevk edilmişti.

Murtazâ Pâşâ Karahisâr'a vardı. Orada mevcûd süc'ân-ı sipâhiyân ile tezyîd-i kuvvet ederek Âbâzalılar'la cenge mübâşeret eyledi ise de bu kanlı muhârebede Âbâzalılar'ın kesreti cihetiyle muvaffak olamadığından Karahisâr Kal'esi'ne kapandı. Fakat derhâl Âbâza kal'eyi sarmakta tereddüd etmedi.

Âbâza'nın 'asker-i feverânı⁴ kal'eyi zünbûr belâ gibi çevirdiklerinden kal'e müdâfa'asında Murtazâ Pâşâ muvaffak olamamış ve 'âkıbet ma'îyyet-i mevcûdesiyle Âbâza'ya iltihâka mecbûr olmuşdur.

⁴ feverân: ferevân (Metinde).

Murtazâ Pâşâ ordusunun iltihâkiyla dahi kuvvet ve miknetini arttıran Âbâza sevincinden kabına sığmaz bir hâle geldiğinden doğruca atının dizginini Tokâd'a çaktı. Yeniçeriler evvelce firâr etmiş olmakla ahâlîsine âmân vererek İstânbûl'a yürümek hayâlâtıyla meşgûl iken İstânbûl'dan Sîvâs'a Tayyâr Pâşâ'nın vâlî ta'yîn olduğunu ve gelip şehri zabt ettiğini işitmekle İstânbûl üzerine yürümekten ferâgat ve Sîvâs'a 'avdete karâr vermiş idi.

Tayyâr Pâşâ iş bilir ve kurnaz bir vezîr idi. Âbâza'ya oynayacağı oyunun tamâmî-i icrâsına muvaffak olmak için Sîvâs hâricine ordusunu kurmuş ve müterassıd-ı cenk ü peygâr olan Âbâza'ya karşı izhâr-ı temelluk u tabasbus ve ağır pîşkeşler takdîmiyle mükemmel bir hâb-ı hargûş vermiş ve sûretâ 'arz-ı itâ'at eylemiş idi.

Gill u gışşdan âzâde bir merd-i sâde-dil olan Âbâza Tayyâr'ın sâhte tabasbus ve temelluklarına inanmış ve tek başına ayağıyla Âbâza ordusuna dehâletini hakîkî zann ederek hakkında hüsn-i kabûl göstermiş idi.

Ancak Tayyâr Pâşâ'nın ahvâl-i husûsiyesine vâkıf olan beyler hud'a mahâretini ihtâr ederek ayağıyla gelmişken "Böyle hilekârın sözüne kulak asma" diye Âbâza'ya karşı bağırtıklarından Âbâza'nın kalbi bozuldu ve hemân Tayyâr'ı habse attırdı. Ma'mâfih biraz sonra Tayyâr'ı habs ettiğine nedâmet ederek böyle şecî' ve cesûr bir vezîrin ayağıyla dehâleti üzerine katl ü itlâfî hâlinde ba'de-mâ kimsenin 'ahd ü peymânına i'timâd etmeyeceğini ve kendisinden nefret edeceklerini hiss etmekle Tayyâr'ı habisten itlâk ile Sîvâs'a i'âde eylemiştir.

Tayyâr Pâşâ'nın Hilesi ve Kalâvûn'un İ'dâmı

Tayyâr'ın Âbâza'ya itâ'ati bir hud'a ile cem'iyetini dağıtmak fikriyle vukû'a gelmiş idi. Tayyâr Pâşâ Kalâvûn'u bir gün Sîvâs'ta ziyâfete da'vet etmiş idi. Esnâ-yı ziyâfette yek-dîğeriyle Âbâza'nın i'dâmı hakkında 'ahd ü mîsâk etmişler idi. Mu'ahharan Âbâza ve Murtazâ pâşâlar da bir ziyâfet tertîb ederek Kalâvûn'un sû-i kasdından Âbâza'yı haber-dâr eyledi. Bu cihetle beyinlerindeki ittifâkı nifâka tahvîl etmişti.

Âbâza'nın habsinden kurtulduktan-sonra Tayyâr Pâşâ'ya vakt-i fırsatın geldiğini sûret-i hufye ihtâr ve netîceye intizâr etmiş ve Yûsuf Pâşâ 'ahd ü mîsâk mücibince Âbâza'nın otağına hücûma hâzırlanmakta iken Âbâza keyfiyetten haber-dâr olmakla tegâfûl mesleği tutmuş idi. Mevsim Ramazân idi. Âbâza Kalâvûn'u iftâra da'vet ederek gece vakti ferrâşında pârça pârça ettirmişti. Tayyâr Pâşâ ârzusunun bir kısmına muvaffak olmuş idi. Kuvvetü'z-zahr-ı a'dâ olan bir vücûdun kalktığından dolayı şenlikler icrâ etti. Zîrâ Kalâvûn Âbâza gibi letâ'ifü'l-hile gelür, her söze aldanır bir kimse olmadığından Tayyâr'ın icrâ-yı hud'asına mâni' olabilir idi. Bunun izâlesiyle Âbâza'nın bir kolu kırılmış oldu.

Gerçi Âbâza şecî' ve bahadır bir kimse idiyse de ince işlere 'aklı ermez ve mu'tekidi olan Kayserîli şeyhin nutuklarına keşiflerine göre hareket eder sâf-dil bir zât idi. Bu cihetle başına nice bin haşerât biriktirerek çıkmaz bir yola sapmış ve kabûl edilmeyecek bir da'vâya kıyâm etmiş idi ve başındaki haşerâtın i'âşesi-çün Kayserî ve Niğde havâlisini cevelân-gâh-ı ittihâz ederek serseriyâne dolaşır durur idi ve bunun sû-i hâlî Pây-i Taht'a 'aks ederek hakkından gelinmesi lüzûmu tezekkür olunmuş idi. Bu karâr üzerine Çerkes Mehmed Pâşâ 'umûmen yeniçeri ortalarıyla sefere me'mûr olmuş idi. Zâten Âbâza'dan havf iden yeniçeriler evvel-emirde bu sefere ma'a'l-memnûniye iştirâki kabûl etmişler idi.

Serdâr Mehmed Pâşâ orduyu mustashiben Âbâza üzerine hareket ve Konya sahrâsına muvâsalat etmiş ve Âbâza da 'asâkir-i mevcûdesiyle Konya'ya doğru yürümekte bulunmuş idi. Konya Ovası'nda iki ordu mülâkî oldu ve 'azîm bir cenge girişildi. Âbâzalılar son fedâkârlıklarını icrâ etmişler idi. Evvelce Âbâza'ya iltihâk etmiş olan Tayyâr ve Murtazâ pâşâlar düşmânın sağ ve sol cenâhlarını teşkil ediyorlardı. Ancak bu iki vezîr evvelce beyinlerinde vardıkları karâr mücibince gavgâ kızışır kızışmaz hemân mevki'lerinden birer şâhin gibi süzülerek ordu-yı 'Osmânî'ye iltihâk eylediler. Âbâza arkalarından bakakaldı ve neye uğradığını bilmedi. Âbâza'ya mu'âvenet va'd eden Türkmenler ise kat'iyen cenge bile yanaşmamışlardı.

Bunun üzerine Âbâza ordusunda hezîmet-nümâyân olmakla hemân Arz-ı Rûm'a doğru firâr etmekten başka çâresi kalmamıştır.

Esnâ-yı firârda İlyâs Pâşâ fırkası Âbâzalılar'ı ta'kîb ve bakaya-i eşkiyâdan nicelerini kılınçtan geçirmişti.

Serdâr Pâşâ Âbâza ile kat'î bir hesâb görmek üzere Tercân sahrâsına 'azîmete karâr vermiş ve ordusuyla hareket eylemiş idi.

Ancak şitâ takarrüb ederek umûr-ı mühimmeden olan levâzımın tedârikinde iken Âbâza'nın cürm ü 'afv ve yeniden Arz-ı Rûm beyliğine ta'yîn olunarak Tokâd'a 'azîmet edilmiş ve orada iken serdâr-ı mazhar ikmâl-i enfâs ma'dûde-i hayât eylemişti.

Hâfız Pâşâ – Bağdâd Muhâsarası – İstimdâd-ı Şâ'irâne

Bekir Subaşı'nın 'isyânı üzerine Bağdâd'ı istilâ eden Îrânlı üzerine Diyârbekir vâlisi Hâfız Ahmed Pâşâ sadâretle me'mûr olmuş ve Çevlik sahrâsında orduyu tecemmu' ettirerek ve şu beyiti söyleyerek hareket eylemiştir:

Beyit

Bizimle Kerbelâ vâdîsine hem-derd olan gelsün
Sınansun 'arsa-i ferzânelerde merd olan gelsün

'Adûdan intikâm almak için 'azm itdük ey Hâfız
Ko bu lâf-ı güzâfı işte meydân merd olan gelsün

Hâfız Pâşâ Bağdâd'ı dokuz ay muhâsara ettiyse de orduda mühimmâtın fıkdanı ve inkiyâd ve intizâmın noksânı sebebiyle bir iş görülemediğinden ve şâhın yeniçerilerde görülen 'adem-i itâ'atten dolayı yapılan 'ahd-nâmeye vaz'-ı imzâdan nükûl etmesi üzerine bî'z-zarûr fekk-i muhâsara ile Mûsul'a 'avdete mecbûr olmuşdu. Hâfız Ahmed Pâşâ müdebbir ü 'âkil ve umûr-ı harbiyede mâhir bir kûmândân olmakla beraber 'ayn-ı zamânda da şî'r ve inşâda sâhib-iktidâr olduğundan câmi'ü's-seyf ü kalem bir zât idi. Muhâsaranın son günlerinde Sultân Murâd Hân'a yazdığı manzûm istimdâd-nâmeye karşı erbâb-ı tezvîrin teşvîk ü sî'âyet aldığı cevâb-nâme şâyân-ı mütâla'a idüğünden burada dercine lüzûm görülmüşdür:

İstimdâd-nâme-i Hâfız

Aldı etrâfım 'adû imdâda 'asker yok mıdır
Dîn yolında baş virür bir merd-i server yok mıdır

Hasmı bir kişi oyunda ruh-be-ruh şeh-mât ider
Cengde at oynadur bir ferzâne yok mıdır

Bir 'aceb girdâba düşdük çâresiz kaldık meded
Âşinâlar zümresinde bir sinâver yok mıdır

Cengde hem-pâmız olup baş virüp baş almağa
'Arsa-i 'âlemde bir merd-i hüner-mend yok mıdır

Def'-i bîdâd-ı tekâsülden garaz ne bilmezüz
Derd-i mazlûmân su'âl olmaz mı mahşer yok mıdır

Dergeh-i Sultân Murâd'a nâmemiz îsâline
Bâd-ı sarsar gibi bir çâbüük kebûter yok mıdır

Cevâb-ı Sultân Murâd Gâzî

Hâfızâ Bağdâd'a imdâd etmege âr yok-mıdur
Bizden istimdâd idersün sende 'asker yok-mıdur

Düşmenin mât itmege ferzâneym ben dir idin
Hasma karşı şimdi at oynatmaya yer yok-mıdur

Gerçi lâf urmakda yokdur sana hem-pâ bilüriz
Lîk senden dâd alur bir dâd-güster yok-mıdur

Merdlik da'vâ idersin bu muhanneslik neden
Havf idersin bârî yanında dilâver yok-mıdur

Râfızîler aldı Bağdâd'ı tekâsül eyledin
Sana hasm olmaz mı hazret rûz-ı mahşer yok-mıdur

Bû Hanîfe şehrin ihmâlinle vîrân itdiler
Sende âyâ gayret-i dîn ü peyâmbere yok-mıdur

Bî-haberken saltanat ihsân iden perverdigâr
Yine Bağdâd'ı ider ihsân mukadder yok-mıdur

Rüşvet-ile cünd-i İslâm'ı perîşân eyledin
İşidilmez mi sanursun bu haberler yok-mıdur

Bir 'Alî sîret vezîri şimdi serdâr eyledin
Hızr u Peygamber mu'în olmaz mı rehber yok-mıdur

Şimdi hâlimi kıyâs eylesin âyâ 'âlemi
Ey Murâdî pâdişâh-ı heft kişver yok-mıdur

Âbâza'nın İkinci 'İsyânı**Halîl Pâşâ – Hüsrev Pâşâ**

Çerkes Mehmed Pâşâ Âbâza gâ'ilesini pamuk ipliğiyle bağlamış idi. Merkez-i saltanatça buna tamâmiyle emniyet edilmediğinden İrân Seferi münâsebetiyle gönderilecek ser-'askere Arz-ı Rûm cihetine de nezâret-i emr-i haffisi verilmiş idi.

Hâfız Pâşâ'nın 'azli münâsebetiyle mesned-i sadâret Sûfî Halîl Pâşâ'ya tevcîh kılınmakla müşârû'n-ileyh orduyu müstashiben yola çıkmış ve Diyârbekir'e vüsûlünde İrânlı'nın Âhîsha istîlâsı haberini almış idi.

Halîl Pâşâ İrân Seferi için etrâftaki ümerâya emirler ısdâr ettiği sırada Arz-ı Rûm Beylerbeyisi Âbâza Pâşâ'yı da orduya iltihâk için da'vet-nâme gönderdi. Halîl Pâşâ Âbâza'nın veliyü'n-ni'meti olmakla berâber kendisinin sefere da'vetinden kuşkulanarak da'vet-i vâkı'aya icâbet etmemiş ve hattâ Ordu-yı Hümâyûn'un bir kısmını ba'deten basıp Dişlenk Pâşâ'yı ve birçok ümerâsı ve orduda mevcûd yeniçerileri kılıncıdan geçirmiş idi.

Bunun üzerine Halîl Pâşâ Âbâza'nın te'dîbini İrân Seferi'ne tercîh ederek Arz-ı Rûm'u taht-ı muhâsaraya aldı. Mevsim kış, havâ soğuk, vesâ'it-i muhâsara ma'kûd idüğünden muhâsaradan bir fâ'ide hâsıl olmamış idi. Bu

esnâda şiddetli bir kış oldu. Tekmîl ağırlıklar, çadırlar kar altında kalmış idi. Hâsılı bir iş görülmeksizin orduya ric'at emri vermeye mecbûriyet hâsıl oldu.

Soğuk kemâl-i şiddetiyle devâm ediyor idi. Bu müşkilâta Âbâza'nın ta'kibi de inzimâm ettiğiinden yollarda külliyetli telefât verilerek güç hâl ile Tokâd Kal'esi'ne muvâsalat olunabilmiştir.

Haber-i inhizâm Pây-i Taht'a pek 'azîm bir te'sîr uyandırmış ve Âbâza hâ'inin pây-i hâl ele geçirilmesi siyâsetle ma'rûf olan sâbık yeniçeri ağası Hüsrev Pâşâ'ya sadâret ve serdârlık tevcih olunmuşdu.

Hüsrev Pâşâ ordu ile Arz-ı Rûm'a hareket etti. Yollarda icrâ ettiği şedîd siyâsetler erbâb-ı cerâ'ime bâdî-i havf 'azîm olmakta idi. Tokâd'a muvâsalat olundukta serdâr-ı cedîdin âvâre-i mehâbetini duyan Âbâza etibbâ'ı birer birer cerâ'im-güzeştelerine tevbe-i nasûh ederek ma'iyet-i serdâra iltihâkta sūr'at gösteriyorlar idi. Bu cihetle Âbâza ordusunda binlerce kesân Hüsrev Pâşâ ma'iyetine geçmiş ve Âbâza'nın 'askeri günden güne azalmıştı.

Âbâza Arz-ı Rûm Kal'esi'ne kapanmış ve mahabbet-i serdârîden ne yapacağını şaşırıp kalmış idi. Bir aralık şâha ilticâ etti ve taleb-i mu'âvenet için mahsûsen âdemler göndermişti.

Âbâza'nın şu kâtmerli ihâneti üzerine serdâr kal'eye hücum göstermiş ve bu esnâda dahi Âbâza'nın en nâm-dâr ümerâsı Ordu-yı Hümâyûn'a ilticâ eylemişler idi. Âbâza'yı kal'ede hemân yalnız olarak bıraktılar. Âbâza bu def'a mutlakâ kellesinin gideceğini iyice anlamış olmalı ki hemân şeyh-i ma'hûdını ve birkaç kimseyi taleb-i 'afv u âmân zımında nezd-i serdâra i'zâm ve ba'de-mâ dâ'ire-i itâ'ttan çıkmayacağına te'mînât vermiştir. Hüsrev Pâşâ Âbâza'nın istimânını kabûl ve murahasaları i'ade ettiğini müte'âkib Âbâza Gürcü Kapısı'ndan hurûc ve otağ-ı sadr-ı 'azamîye duhûl eyledi. Vüzerâtına hürmeten Âbâza'ya hüsn-i kabûl ve ihtirâm gösterilmiş ve fakat 'avdetine müsâ'ade olunmayıp orduda alikonulmuşdur.

Merkez-i Saltanat

Sipâhî Kıyâmları – Kıtâller – Te'dîb-i Eşkiyâ – Sultân Murâd Bi'z-zât Siyâset-i Şedîdesi Tesmiyet-i Umûru Yed-i İktidârına Alması

Âbâza'nın istisâlî Hüsrev Pâşâ'nın nezd-i pâdişâhîde kadr u menziletini yükseltmiş ve bu hizmeti takdîren murassa' kılınçlar, tuğlarla taltîf buyurulmuş idi. Ancak Bağdâd Seferi'nde muvaffak olamaması sadâretten 'azlini mûcib olmakla tekrâr Hâfız Ahmed Pâşâ sadr-ı 'azam nasb olunmuşdur.

Hüsrev Pâşâ ile Hâfız Pâşâ'nın arası açık idi. Bu istihlâf mes'elesi ise büsbütün teşdîd-i 'adâveti mûcib olmuş idi. Binâ'n-'aleyh sadâret-i kâ'im-makâmı Topal Receb Pâşâ ki Hâfız'a 'aleyhdâr ve ser-defeter-i ehl-i şerîr hâ'in idi. Hâfız Pâşâ 'aleyhine tahrîkâta başlayarak sipâhîleri ayaklandırmış idi.

Bu zamânda sipâhîler 'umûmen İstânbûl'da bulduklarından Rûm Mehmed, Sakâ Mahmûd, Cîn 'Alî, Mahmûd Ağa, Sâlih Efendi, Bıçakçioğlu, Câdî 'Osmân Dağlar Delisi, Rûm Ahmed ve emsâlî nâm-dârân-ı eşirrâ-yı sipâhta zorbalar 'avenelerini dahi celb ettiklerinden tahrîkât için pek münâsib bir zamân teşkil etmiş idi.

Sipâh ayaklandı. Atmeydanı eşkiyâ ile doldu. Ellerinde Receb Pâşâ tarafından verilmiş on yedi kişilik bir defterleri var idi. En başta Hâfız Pâşâ ve sırasıyla defterdâr, yeniçeri ağası musâhib-i şehriyârî Mûsâ Çelebî gibi hep mukarrebân-i saltanatı şâmil idi.

Erbâb-ı fesâd üç gün sıra ile sarâya hücum ile pâdişâhı ayak dîvânına çıkmaya mecbûr etmişler idi ve mutâlebâta sebep olarak "Hüsrev Pâşâ gibi bir gâzî vezîri 'azl ettiren şu on yedi kişiden intikâm alacakları cihetle kendilerine teslimini" musırrâne iddi'â ettiler.

Sultân Murâd bu gürûha mukni'âne nice sözler söyledi ise de bir türlü kanmadılar. Vücûd-ı şâhâneye îrâs-ı mazarrat edecekleri hiss olunmakla ve artık bunların ıslâhından kat'ı ümîd edilmekle hazret-i pâdişâh harem-i hümâyûna teveccüh etmiş idi. Eşkiyâ seyl gibi harem dâ'iresine akıp girmek istemişler. Ancak ağalar bu terbiyesiz gürûhun yüzlerine karşı bâbü's-sa'âdeyi sedd etmeye vakit bulabilmişlerdi.

Sedd-i bâb keyfiyeti zorbâların kanına dokunduğundan artık ne-kadar rezâletleri var ise anları dökmekten ve ağza alınmayacak âdâb-ı saltanatı muhal sözleri söylemekten çekinmediler. Sultân 'Osmân vak'ası henûz geçmiş idi. Andan kinâye olarak mâdem-ki bize istediklerimiz verilmiyor biz de yapacağımızı biliyoruz diye zemîn ü âsumânı titrettiler.

Fesübhân âh bu sipâhî zümresi olan erbâb-ı şekâvet ne söz anlamaz, nasîhat kabûl etmez sefîhlerdir ki şehâdet-i 'Osmânî vak'asında "Âhâlî bizi kâtil-i sultân deyü tahkîr ediyor. Biz bunu aslâ kabûl etmeyiz." diyerek teberrâ da'vâsında buldukları hâlde bu def'a da o vak'ayı telmîhen kıyâmetler koparmaktan utanmamışlardı.

Zorbâlar maksadlarına kuvvet vermek üzere 'ulemâyı da karıştırmak istemişler ve bunları da şerîk-i ittihâz etmeye çalışmışlardı.

Zorbâların tehdîd ve ta'cîzâtı son mertebeye gelmiş vücûd-ı hümâyûna ta'arruz etmek vâdîlerine kadar varmış idi. O esnâda kâ'im-makâm nâmına olan Topal Receb kemâl-ı humk u belâhetinden sûret-i salâhta gözyaşları dökerek pâdişâha şu sözleri söyleyip mâddetü'l-fesâd kendisi olduğunu tasdik ettirmişti ve "Pâdişâhim bu müfsidler teskîn lâzımdır. İllâ bir vechle cevâbları mümkün değildir. Ben kulunu da isterlerse ver. Kul efendisinin yoluna fedâ olagelmıştır. Pâdişâhân-ı selef zamânında böyle olmuştu. Birkaç bendeniz gitmekle nesne lâzım gelmez. Ammâ Hakk saklasın eğer bu bed-hûylar teskîn olunmaz ise ahvâl müşkil ve nizâm-ı devlet muzmahill olur."

Hazret-i pâdişâh bu 'isyânın Receb Pâşâ'nın eser-i tahrîki olduğunu evvelce teferrüs etmiş idi. Şu mürâ'iyâne sözler ise mâddetü'l-fesâdın bi'z-zât kendisi olduğunu şerh ü îzâh ediyor idi. Ne çâre ki zamân-ı teng mümkünsüz. Nihâyet ma'a'l-kerâha ehven-i şerreyn ile 'amel edip Bostancıbaşı'yı Hâfız Pâşâ'nın celbine göndermeye mecbûr olmuş idi.

Hâfız Pâşâ sarâydan Üsküdâr'daki konağına gitmek üzere henûz Salacak İskelesine çıkmış idi. Bostancıbaşı irâdeyi tebliğ ve pâşâyı sandâla alıp sarâyaya getirdi. Hâfız'ın huzûra çıkmasını müte'âkib Bâbü's-sa'âde küşâd olundu. Pâdişâh Hazretleri taht-ı 'âlîde karâr ederek parmaklarıyla dört kişinin berâ-yı mücâvebe yakına gelmesini işâret buyurdular. Bunların ikisi sipâhî ikisi de ocaktan çorbacı imişler. Bunlara tuttıkları yolun dîn ve devlet ve hilâfete lâyük olmadığını münâsib bir lisân-ı ifâde eylediler. "Pâdişâhim cümleten 'askerin ârzûsu devlete muzırr olanların verilmesindedir. Başka türlü fitne teskîn mümkün değildir." diye garaz-ı aslîlerini cevâben ifâde etmişlerdir.

Bu muhâvere esnâsında Hâfız Pâşâ âb-dest alarak Bâbü's-sa'âde'de duruyor ve son dakîkalarını ta'dâd ediyor idi. Gördü ki pâdişâhın sözü bunlara geçmez hemân huzûra vardı ve "Pâdişâhim Hâfız gibi hezâr kulun yoluna fedâ olsun. Ricâm budur ki beni sen katl etmeyip ko bu zâlimler hûn-ı nâ-hakkımı rîzân etsinler. Meyyitimi Üsküdâr'a defn ettir, eytâmım kullarını nazar-ı 'inâyetinden dûr etme." deyip yer öptükten sonra levendâne ve merdâne bir reftâr ile havle okuyarak mânend-i Kerbelâ olan 'arsa-i belâya doğru yürümüştü. Zorbâlar şikârını bekleyen canavâr sürüsü şeklinde Hâfız'a muntazır idiler. İçlerinden bir sipâhî pâşâyı hamle etmiş idi. Fakat derhal yediği bir müşt-i kahramânî ile teker meker meydâna yuvarlandı yıkıldı kaldı. Hâfız erbâb-ı ma'âriften dîndâr ve tâmü'l-i'tikâd bir vezîr olup rûhun emânetullâh olduğunu ve muhâfazasına çalışmak vecîbeden bulunduğuna vâkıf olmakla iyilik ilk muta'arızına kahramânâne bir sille 'aşk ederek herfî devirmiş idi. Mu'ahharen zorbâlar kamâ, hançer üşürmek sûretiyle bu vezîr-i kâr-ı âgâhî şehîd etmişlerdir.

İşbu bu manzara-i dehşet-nâk pâdişâh hazretlerine fevk'alâde te'sîr etmiş olduğundan elindeki makreme ile gözyaşlarını siliyor kalbinden Cenâb-ı Hakk ikdâr ederse bu misilli zorbâlardan alacağı intikâmın derecesini tefekkür eyliyor idi.

Pâdişâh hareme girdi, dîvân bozuldu. 'Usât Atmeydânî'na çekildiler. Bugünlük Hâfız Pâşâ'nın şehâdetiyle kâfî görülüyor zann edilmiş idi.

Heyhât ki mutâlebâtın ardı arası kesilmiyor idi. Mesned-i sadâret Receb Pâşâ'ya verildiği hâlde bile teskîn-i fesâd mümkün olmamış idi. Mutlakâ dâhil-i defter olanların pârçalanmalarında isrâf edip durdular.

Yahyâ Efendi meşîhâten 'azl ile yeniçeri ağası Hasan Halîfe ocağa ilticâ târîkiyle bekâlarını kurtarmışlar idi. Yeniçeriler ağalarını vermediler. Sipâhîlerle araları bozuldu. Sultân Murâd bu fesâdın başı Hüsrev Pâşâ olduğuna vâkîf idi. Binâ'en-'aleyh bunun i'dâmını Murtazâ Pâşâ'ya havâle buyurmuşlar idi. Murtazâ Pâşâ'nın der-'uhde ettiği vazîfe hakîkaten ağır bir iş idi. Zîrâ Hüsrev Pâşâ gibi Tokâd'a hastalığıyla meşgûl olan şedîdü's-şikeme bir vezîri katl etmek yaralı arslanın yuvasına gitmekten farklı değildi.

Murtazâ Pâşâ gerçi Hüsrev'in başını getirmeye muvaffak olmuş ise de az kaldı ki kendi başını da üste verecek idi. Hüsrev'in böyle ânî olarak i'dâmı Topal Receb Pâşâ'yı haylice düşündürmüş ve bir gün âteş-i kahr-ı hüsrânîyle kendisinin de sûzân olacağını hiss etmiş olduğundan 'aleyhdârı olması melhûz olan mukarrebân-ı saltanatı ortadan kaldırmak için yine tahrîk-i fitneye dâmen-i der-meyân olmaya başlamış idi.

Hüsrev Pâşâ'nın maktû'unun hafiyen dîvâna vürûd etmesi üzerine Receb Pâşâ'ya bir sermâye daha çıkmış oldu. Çünkü bu def'a da sipahîler "Bu dehşetli vezîre kıydırmaya sebep olanların [25] izâle-i vücûdu lâzımdır." diyü bi'z-zât telkînâta başladı ve telkînâtin te'sîri ile tâ'ife-i 'askeriye yine Atmeydânı'na müctemî' olup sarâya hücum ve pâdişâhî ayak dîvânına çıkarmışlar ve pâdişâha hitâben "Sen n'îçün Hüsrev Pâşâ gibi bir vezîre kıyıp da devletini zahm-dâr eyledin. Öyle ise de sen de bize Hasan Halîfe'yi, Mûsâ Çelebî'yi Defter-dâr Mustafâ Pâşâ'yı ver de pâreleyelim ve bir de şehzâdelerin hayâtlarına emîn değiliz. Bize anları göstermelisin. Hüsrev Pâşâ'ya kıydığın gibi bunları da öldürürsen fîmâ-ba'de emniyetimiz yokdur." gibi nâ-becâ ve edeb ü terbiyeye münâfî sözlerle kıyâmeti kopardılar "Ve istediklerimizi vermez isen senin de pâdişâhlığın gerekmez." misilli tefevvühât ile hall'e dâir söz söylemekten çekinmediler.

Şehzâdeleri araya karıştırmalarının sebebi pâdişâhın hall'i için ber-hayât olup olmadıklarını anlamak ve mu'ahharen ana teşebbüs etmekten 'ibâret idi. Çünkü bu kadar fezâhat üzerine pâdişâhın kendilerini de sağ bırakmayacağına emîn idiler.

Îrâde-i şâhâne üzerine şehzâdeler huzûra çıkarılmış ve içlerinden en büyüğü olan Bayâzîd 'usâta karşı bu yolsuzluğunuz bizi himâyeden ziyâde mûcib felâket olacak. Sizin himâyeyize muhtâc değiliz gibi ma'kûlâne sözlerle ol nâdânları iskât etmek istediye de yine merkûmlar şehzâdelerin kıllarına hatâ gelmeyeceğine kefil isteriz diye bağıştılar ve gûyâ pâdişâhî müşkil bir mevki'de bırakmak istediler.

Meftâ Ahizâde ile Topal Receb kefil olmuş ve bu da böylece geçmiştir.

Şehzâdeler birilerine i'ade oldunduğu hâlde nâ'ire-i 'isyân sükûnet-pezîr olacağı yerde bi'l-'akis kesb-i şiddet etmiş idi.

Yeniçeri ağası ile Mustafâ Pâşâ'yı meydân-ı siyâsete getirdiler. Ba'de'l-i'dâm ağaçların birisine baş aşağı astılar. Hasan Halîfe pek muhterem bir genç idi. Boğaziçi'ndeki yalısı İstânbûl'daki muhteşem konağı kendisini lisâna getirmiş idi. Mustafâ Pâşâ bi'l-âhire sinirinden maslûb nâmıyla yâd olundu. Süleymâniye'deki konağını yetim oğluna bıraktılar. Tekmîl mâli müsâdere olundu. Devr-i Avcı Sultân Mehmed'de Defterdârzâde Mehmed Pâşâ nâmıyla münâsib-i 'âlîyeyi ihrâz eden zât Mustafâ Pâşâ'nın oğludur. Mûsâ Çelebî'nin ismi 'âsîler beyinde ol-kadar ma'rûf değildi.

Receb Pâşâ'nın ihtârı üzerine anın da i'dâmı talep olunmuşdur. Mûsâ Receb Pâşâ'nın konağına lâ-eclû'l-hıfz gönderilmişken pâşânın ta'limi üzerine konağa hücum eden 'usât yuvarlayarak pârça pârça etmişler ve nîm-i mürde cesedini dîvârdan meydâna atmışlardı. Mûsâ Çelebî hüsn-i cemâli kemâlde edîb-i devrân ve mahbûb-ı zamân bir genç olup Sultân Murâd-ı merhûmun meftûn-ı hüsn ü ânı idi. Bu sûretle ziyâ'ına 'azîm te'essüfler ve nâleler ederek gece gündüz şehâdetine dâ'ir inşâd ettiği şarkıyı mugannîlere söyletip ağlar sızlar idi. Bi'l-âhire bu şarkıyı men' ve söyleyenleri i'dâm ile tehdîd etmiş idi.

Seyyâh-ı muhakkık Evliyâ Çelebî gençliğinde huzûra çıktığında bu şarkıyı söylemekle fevka'lâde mûcib-i infi'âl-i şehriyârî olduğunu târîh-i meşhûrunda hikâye ediyor. Şarkı bu idi:

Böyle giden yolcu dilber
Mûsâ'm eglendi gelmedi

Yoksun yolda yol mu şaşdı
Mûsâ'm eğlendi gelmedi

Sultân Murâd gibi kakhâr bir pâdişâhı meclûb eden Cemâl Mûsâ şehâdetinden sonra dahi büsbütûn huzûr ve ârâmını selb ettiği gibi bu mahabbet-i müfrit bî-çâre gencin sebep-i şehâdeti olmuşdu.

Sipâhî 'isyânı birkaç bî-günâhın daha şehâdetinden sonra sükûnet kesb edebilmiş ise de eşirâ-yı sipâh yaptıkları hareketin bi'l-âhire cezâsız kalmayacağını dahi bildikleri için tebdîl-i saltanat gibi bir yeni teşebbüse girişerek ve bu sâyede te'mîn-i istikbâle muvaffak olmak üzere şehâdelerden birinin cülûsunu tekliף etmişler idi. Hâlbûki hall' ve iclâs mâddesi umûr-ı mu'azzamada olup icmâ'-ı ümmet olmayınca öyle bir sınıf halkın sözüyle icrâsı şer'en câ'iz değildir ve bu husûsa yeniçerilerin de muvâfakatı lâzım gelir. Yeniçeri Ocağı'na mürâca'at olundukta ağaları olan Köse Mehmed Ağa 'âkil ve dûr-endiş bir kimse olmakla sûret-i kat'iyede muvâfakat göstermedi. Re'îs-i 'ismet olan Rûm Mehmed ise sarâydan itmâ' olunmuş idüğinden bu da hall'in 'aleyhinde idâre-i kelâm etmiş idi. Hâsılı bu mes'ele ehemmiyeti derecesinde ilerlemeyip meskût kaldı gitdi. Garîbeden olarak Cebeci Ocağı efrâdı da sipâhîleri taklîden "Biz kul değil miyiz? Biz de zâbitânımızı kat' ile efrâd olduğumuzu bildirelim." diyerek 'amel-mânde bir çorbaclarını katl ve meydâna isâl ederek maslûb-ı ricâlin yanı başına asmışlardı.

Ne gayret-i câhiliye ve fikr-i mel'ûnâne gûyâ efrâd olduğunu bildirmek zâbitânını öldürmek ile olurmuş.

Sultân Murâd Mûsâ'nın iftirâkiyla âteşin bir tabî'at peydâ etmiş idi ve dâ'imâ şu ma'sûma sebep olanlardan ahz-ı intikâm etmek çârelerini düşünür ve Cenâb-ı Hakk'tan istidâ-yı kudret etmekten hâlî kalmaz idi. Bir gün sadr-ı a'zam Receb Pâşâ'ya "Bize Topal zorbâ başı âb-dest al." diye hitâb-ı bâ-itâb eyledikte merkûmun 'aklı başından sıçramış ve hemân itizâra başlamış ise de kâr-ger olamayıp derhâl mevcûd Bostancılar'a başı kestirilerek vaz'-ı inzâr-ı gayret ü intibâh kılınmıştır.

Pâdişâhın âb-dest al demekten maksadı zorbâların hücumunda Receb Pâşâ tarafından Sultân Murâd'a bu yolda bir ihtâr-ı tehdîd-kârîde bulunmasından münba'isdir.

Sipâhî azgınları yüz buldukça bulmuş ve Ramazân münâsebetiyle taşralılar gürûh gürûh İstânbûl'a dolmuş idüğinden geceleri cimâller, dîvler gibi timsâller ile küberâ-yı beldenin ve vükelâ-yı saltanat-ı seniyyenin meş'alelerle hâneleri dolaşır ve sûret-i cebriyede akça boğça toplarlar. Vermeyenlerin meş'aleleri penceresine ve tahta kaplamalarına yanaştırarak hânelerini ihrâk teşebbüsünde bulunurlar idi. Bir gürûh alacağını aldığı gibi arkasından diğeri gelir ve 'ayn-ı mu'âmeleyi icrâ eder idi. Tasdîf ve ta'cizin ardı arkası kesilmez idi.

Zokâk ortalarında salıncaklar kurarlar. Sadr-ı 'azamdan başlayıp bütûn a'yân ve kibârı tıpkı düğüne da'vet eder gibi salıncağa da'vet ederler ve saçı nâmiyla külliyetli mâl isterler idi. Salıncağa yüklerle kumaş, top top çuka ve torba torba çil ve altın akça gönderilir idi.

Bu rezâlet bâyrâma kadar devâm eder ve bâyrâm ertesi ayakkabı almaya kudreti olmayan bir ırgad sâhib-i katâr u mehâr bâzirgân kesilir idi.

Bâyrâm 'ulûfesi tevzî'nden sonra herkes yerli yerine gider ise de rû'esâ pâdişâhın ahvâlini tarassud etmek üzere İstânbûl'da kalırlar idi ve akçe ile şunun bunun müşkil işlerini cebren kabûl ettirmek üzere kırkar ellişer nefes ile dîvân ve erkâna giderek murâdlarını icrâ ettirirler idi.

Sipâhî tâ'ifesi böyle keyfe mâ yeşâ' İstânbûl'da icrâ-yı rezâlet etmekte iken Sultân Murâd ise vezîr-i cedîdi Tabaniyassı Mehmed Pâşâ bunların dâ'ire-i intizâma idhâlini ve umûr-ı devletin böyle bir tâkim serserîlerin ellerinde oyuncak mertebesinde bırakılmayıp eyâdî-i hazeleden kurtarmaya düşünmekte idiler.

Sadr-i cedîd-i müdebbir, hamiyetli bir vezîr idi. Milletine pâdişâhına cidden hizmet etmek ârzû ediyor idi. Sipâhın hizmet talep ettiklerini pâdişâha telhîs ederek cevâben "Ecdâdım zamânında müdâhale etmedikleri hizmetler verilmeye." me'âlinde bir irâde almış idi. Bunun üzerine sipâh yine Atmeydânı'nda tecemmu' etmişler. Bu tecemmu' tabî'î bir mukaddime-i 'isyân idi.

Bunun üzerine sarâyda leb-i deryâda vâki' Sinân Pâşâ Köşkü'nde bir dîvân tertîb olunmuş idi ki tekâmîl-i 'ulemâ ve ocak zâbitleri bu cem'iyete dâhil idiler.

'Umûmen ihtiyârlarla söz sâhibleri kasrın bâğçesine dolmuşlar idi. Pâdişâh cem'iyet-i sipâha haber gönderdi ve içlerinden sözlerine kâni' olacakları müsinn ü ihtiyârlardan birkaç kişi istedi. 'Âsilerden huzûr-ı pâdişâhîye gitmeye cesâret edecek kimse yok idi. Mücrim ü maznûn olmayan bölük emek-dârlarından bir kaçını getirdiler.

Ayak dîvânı ol-kadar galebek idi ki insânlar bir kitle hâlinde olup kımıldamayacak bir kitle teşkil etmişler idi. Pâdişâh söze başladı ve huzzâra hitâben (at'ü'llah)⁵ âyet-i kerîmesini kırâ'at ve me'âl-i münîfini anlayabilecekleri sûrette tercüme ve tefsîr etmiş idi. Itâ'at ve inkıyâdın dünyâda ve âhirette bâ'is-i fevz ü felah olduğuna ve şekâvet ve 'adem-i itâ'atin bâdî-i inkisâr-ı dîn ü devlet olacağına dâ'ir nasâyih-âmîz sözler söyledi. Hemân yeniçeriler "Sen bizim pâdişâhimizsin. Her vechle itâ'ata borçluyuz. Dostuna dost düşmanına düşmanız." diye bir ağızdan bağırdılar. Bunun üstüne yine pâdişâh eğer bu kavlinizde sâdik iseniz içinizde olan eşkiyâyı himâyetten vazgeçiniz buyurdular. Cem'-i ocak halkı semi'nâ ve ata'nâ diye kelâm-ı mülûkâneyi tasdik eylediler. Derhâl kelâm-ı kadîm getirildi. Yeniçeriler bi'z-zât taraf-ı sultânîden tahlîf olundu ve bu hatâyâ ve evcibe ve îmân mevcûd 'ulemâ ma'rifetiyle zabt u tescîl edilmişdi.

Ba'dehû sipâhîleri mukâbele-i hatâyâ alıp mukaddemât-ı nasâyihî tebliğden sonra şu sözleri söyledi: "Bihî kavm siz ne 'acîb tâ'ifesiniz ki size bir vechle söz kâr etmez. Fitne ve fesâdınızdan devlet ve saltanata za'af geldi. Teklîf-i mâ-lâ-yutâkınıza tahammül mümkün değildir.

Hem kulluk iddî'âsındasınız hem de aklâm ve îrâd-ı devlete hizmet-nâmına müstevkî olursunuz. Ra'iyet yüzünüzden harâb oldu. Ehl-i fesâdı himâyenizden aranızda 'âsî ve eşkiyâ çoğaldı. Kırk bin kişi oldunuz. Hizmetleriniz beş-yüzü geçmez. Neden 'ulûfe istersiniz?

Re'âyâyı soyup dağıttınız. Re'âyâ olmayınca hazîne nerden toplanır ve 'ulûfe nerden verilir. Şu deryâdan mı vereyim?" Hâsılı birçok mu'âhezât-ı şedideden-sonra anları da ilzâm eyledi. Anlar da kavli-şâhaneye va'd-i itâ'at etmişlerse de söz aranızdaki eşkiyâyı ve yerinize gelince mecliste bulunan ba'zı sipâhî düşkünleri göz ve kaş işâretine ve fısıltıya başkalarıyla dîvânın revnakına ve intizâmına hâle geleceği mülâhazasıyla âsâyîşi müt'e'ahhid olan yeniçeriler bu misilli yaramazları elden ele elma gibi tepelerinden aşırarak sûretiyle taşraya fırlattıklarından söz söylemeye imkân bırakmamışlardı.

Ba'dehû gürûh-ı 'ulemâyı dahi mu'âhezeden geçirdikten sonra dîvânın hüküm ve karârı i'lâm-ı şer'îye rabt ile meclise hitâm verilmişdi.

İşte Sultân Murâd Hazretleri bu dakîkadan i'tibâren seyf-i siyâseti yed-i mülûkânelerine alıp hakkıyla pâdişâhlığı icrâ ve zorbaları ekserîsini kendi eliyle katl ü i'dâm sûretiyle 'âleme dehşet ve kulûb-ı ümmete îrâs-ı havf u haşyet etmiş ve 'âlemi şerlerinden kurtarmıştı ki ba'de-mâ Rûm Mehmedler, Bıçakçı 'Osmânlar ve Dağlar Delîleri ve emsâl-i erbâb-ı şekâvet kalmayıp hakkıyla bir müddet sükût ve selâmet mutlaka hüküm-fermâ olmuşdu.

İtâ'atten Sonra Âbâza – Bosna Vâfilîği – Vidin ve Tuna, Özi Vâfilikleri – Leh Seferi – İ'dâmı – Şüyû'-ı Hayâtı – Âbâza Şeyhi

Hüsrev Pâşâ'nın mehâbet ü celâdetiyle 'arz-ı itâ'ata mecbûr olan Âbâza mükellef bir alay ile Pây-i Taht'a götürülerek huzûr-ı hümâyûna çıkarılmış ve Hazret-i Pâdişâh'ın şedîd ve fakat netîcesi rahîmâne olan bir mu'âhezeden sonra Bosna vâfilîği ile eyâletine gönderilmiş idi.

Âbâza Pâşâ Bosna'ya gittiği zamân yeniçeriler hakkındaki kîn ve garazını teskîne çalışır ve mümkün olduğu kadar yeniçeri kırmaktan perhîz ediyordu. Âbâza bir gün devren eyâletine çıkmış idi. Gaçka sahrâsına geldikte o civârda bir tâkim yeniçeri müfsidlerî türemiş idi. Merkûmlar evâmîr-i hükûmeti çendân kâle almaz ve Marino

⁵ "Allah'a itaat edin." 4 / Nisa / 59.

'âbirine ve fukarâ-yı âhâlîye îrâs-ı mazarrattan ve katl-i nüfûs gasb-ı emvâlden hâlî kalmazlar idi. Şiddet-i tahakkümleri vâîlîleri bile sükûta mecbûr etmiş idi. Hâlbûki Âbâza Pâşâ öyle tahakküme gelir vâîlîlerden değil idi. Husûsiyle yeniçeriler hakkında bir seyf-i hûn-feşân idi. Zorbâlar bu hâle vâkıf oldukları için Âbâza hakkında bir sû-i kasd tertîb etmişlerdi. Âbâza bir gün otağında âb-dest almakla meşgûl iken birkaç yeniçeri kakanosları tepeden tırnağa kadar müsellaht oldukları hâlde Âbâza üzerine at kaldırmışlardı.

Âbâza gerçi sâf ve âmî ise de gâyet şecî' ve tehlikeden göz yummaz idi. Serhoş yeniçerinin kendi üzerine hücumunu gördükte hemân kemânını eline alıp tîr-i zehr-nâkine küşâd vermekle mütecâviz yeniçerinin tepesini deldi ve refikasını da firâra mecbûr eyledi. İşte Âbâza ol zamân şu sözleri söylemiş idi: "Sübhânallâh yeniçeri katlinden ol kadar perhîz ve inâbet ve dâ'imâ isti'âzeyle meşgûl idik. Bu nâdânlar 'âkıbet kendi bed-fi'illeri muktezâsı bize nakz-ı 'ahd ü yemîn ettirmeye sebep oldular."

Bu kazâyı savuşturduktan sonra Âbâza'nın mütecâvizlerin ocağına incir diktiğini söylemek zâ'iddir.

Âbâza hüsn-i sîreti sâyesinde vilâyet halkının celb-i mahabbetine muvaffak olmuş ise de ehl-i fesâd için bir belâ-yı mübrem idi. 'Âkıbet Zadra Kal'esi'ne ta'arruzu üzerine Venedik balyosu İstânbûl'da 'amâl-i nüfûz ederek 'azl ettirmişdi.

Âbâza Budin Vâîlîği için Belgrad'a gitmiş idi. Orada Âbâza Köşkü nâmıyla ma'rûf olan kasrı meşhûru ve bir de mevlevî-hâne bînâ ettirdi. Budin'e muvaffak olamayınca Tuna Yaylıları Ser-'askerliği ile Vidin Vâîfisi nasb olundu. Ba'dehû Özi eyâleti verilmiş idi. Özi eyâletinde hiss-i hizmet göstermiş ve Lehistân ile haylî muhârebeleri vukû'a gelip Lehliler'i seyf-i celâdetiyle tiril tiril titreterek birçok üserâ ve ganâ'ime dest-res olmuşdu.

Sultân Murâd Edirne'den 'avdetde Âbâza'yı da birlikte Pây-i Taht'a getirmiş idi. Âbâza pâdişâha ol derece takarrüb etmiş ve pâdişâhın teveccühüne mazhar olmuştu ki musâhibândan bunun ka'bına varabilen hiç kimesne yokdu. Pâdişâh gezmeye gitse Âbâza da berâber gider. Sayd u şikâra çıksa Âbâza da yanından ayrılmaz idi. Libâsa, ser-pûşa, silâh ve ata merâki pek ziyâde idi ve her ne ki giyse bedenine yakıştırır idi. Âbâza'nın ihtirâ'ı olan kıyâfet Sultân Murâd'ın rağbetini celb ettiğinden derhâl o biçimde elbise i'mâl ettirirler idi. Âbâza ba'zen sarı 'abâdan kısa cepken ve Lâz biçimi şâlvâr iktisâ eder ve gâyet kıymet-dâr olan murassa' pâlasını hamâ'il-vâr boynuna asar ve başına gâyet nevâdiriden 'Acem şâlî sarar idi ve bu hâl ile gâyet çevik bir cündî hâlini alır idi.

Pâdişâh hazretleri de 'ayn-ı kıyâfetle giyinerek Âbâza'nın kıyâfetine rağbetini gösterir idi. Diğere gün mâ'îl çukadan etrâfî kaytânlı ve işlemeli Mısırriyûn tarzında elbise iktisâ ve beline gâyet kıymet-dâr Lâhorî şâl kuşak bağlayıp beline gâyet iyi zümürüdü ve murassa' kabzalı bir hançer takar idi. Ayağına giydiği ince telâtîn ser-haddîsi endâmına başka bir revnak verir idi. Murassa' kılıncı da beline bağlar idi ve bu şekil ve kıyâfette Âbâza'ya ayrıca bir heybet verir idi. Âbâza kesimi libâs birçok zamânlar moda hükmünü almış idi. Hazret-i Pâdişâh'ın bu kıyâfet dahi câlib-i rağbeti olarak heman anı taklîd eyler idi.

Pâdişâhın semt-i teveccühünü haber alan Âbâza hemân reh-güzâr-ı şâhâneye çıkıp selâm vaz'iyetini aldıktan refâkat-ı şehriyârîye kabûl olunur idi.

Yine bir gün Âbâza yağız bir 'Arab atına binmiş ve meyânına gâyet murassa' bir seyf-i âb-dâr ta'lik etmiş olduğu hâlde selâm-ı şâhâneye durmuş ve takarrüb-i pâdişâhîde hayvândan inmek istemiş idi. Pâdişâh hayvândan inmesine müsâ'ade buyurmadılar ve refâkatlerine alıp berâberce yürümekte idiler.

Topkapı'sı hâricinde Sultân Murâd Hazretleri atının başını çekerek Âbâza'yı gâyet ma'nîdâr sûretle tepeden tırnağa kadar nazar-ı tedkîkten geçirmiş idi. Hemân geriden gelen Bostâncıbaşı'ya "Şimdi Âbâza'yı atından indir. Belindeki kılıncı al. Sakın verme." diyü mükerremen irâde buyurdular. Âbâza emre imtisâlen atından indi. Kılıncı Bostâncıbaşı'ya verdikten sonra rikâb-ı şâhâneye iltihâk eyledi.

Bu sû-i mu'âmele Âbâza'ya 'adem-i emniyetten münba'is olduğunda şüphe yokdur. Âbâza'ya olan teveccüh-i şâhânenin sırf zâhirî olduğunu fî'l-hakîka Âbâza şâyân-ı i'timâd değildi. Pâdişâhın bu gibi mu'âmelâtı büsbütûn Âbâza'nın emniyetini izâle etmiş idi.

Âbâza'nın husûsiyet-i ahvâline vâkıf olan ağalarından birisi demiştir ki Âbâza bir fesâda niyet ettiği zamân ahvâlinde bir gayr-ı tabi'îlik görülür. Dâ'imâ tefekküre mülâhazâta varır. Elinde tesbîh olduğu hâlde tenhâ yerlerde dolaşır. Kimse ile konuşmaz ve ne-kadar güzîde hayvânları var ise birer birer hafiyen Üsküdâr yakasına geçirir. Bugünlerde de o gibi ahvâl görülmeye başlamış idi.

Âbâza 'umûmen dîvân halkını hattâ yeniçerileri bile son derecede yıldırılmış idi. Hattâ bir gün çorbâ içmemek üzere ittîfâk etmişler ve bu hâl ise mukaddime-i fesâd sûretinde telakkî olunmuş ve pâdişâhın cânını sıkılmış idi. Derhâl Âbâza pâdişâha fermân buyurulur ise anlara bir kerre görüneyim. Değil çorbâ hattâ tâslarını bile yuttururum demekle müsâ'de olunmuş idi. Fî'l-hakîka Âbâza uzaktan görünür görünmez az kaldı ki çorbâ tâslarını bile yutacaklardı.

Müverrihler Âbâza'nın i'dâmına türlü türlü sebebler göstermişler ise de meşhûr olanı Rûmlar ile Ermeniler arasındaki fesâda müdâhale etmesidir.

Ermeniler Âbâza Pâşâ'ya elli bin kurûş rüşvet vermişler ve va'd-i mu'âvenet almışlar imiş. Pâdişâh bunu duydu. Zâten Âbâza hakkındaki tasavvur-ı şâhâne için bir fırsat teşkil ettiğinden i'dâmına karar vermiş idi. Âbâza'nın etîbbâ' ve hevâşîsi kesîr olduğundan her ân ikâ'-ı fesâda kadar tehlikeli bir âdem idi. Bunun için Sultân Murâd'ın Âbâza'yı sağ bırakmak ihtimâli yok idi. Âbâza'nın keyfiyet-i i'dâmîde dolambaçlı bir sûrette vukû'a gelmiş idi. Sultân Murâd mergûb ve makbûl bostâncıbaşısı Duçe'nin Anadolu Hisârı'ndaki kasrında med'uvven bir gece beytûtet edip sabâhleyin vakt-i şâfi'îde kayık ve rehvân istemiş ve hemân Rûmeli Hisârı'na geçmiş idi. Oradan pâdişâh ile Duçe birer rehvâna râkiben yola düzöldüler ve ol kadar sür'atle hareket ediyorlardı ki esnâ-yı tarîkte bir 'arabacı reh-güzâr-ı şâhâneye mâni' olduğu için bi'z-zât küşâd verdiği bir tîr-i cân-güzâr bî-çâre 'arabacıyı yerlere sermişdi. Ba'dehû Okmeydânı, Kâğidhâne Köprüsü tarîkiyle İstânbûl'a dâhil ve henüz şems-i tâbân tulû' etmiş rehvânın başını Ayasofya Câmi'î harîminde çekmiş idi.

Sâdır olan irâde mûcibince Duçe tebdîl-i kıyâfet ve Rûmeli gâzîsi şekline girip dîvânda musâlih-i 'ibâd ile meşgûl olan Vezîr Bâyrâm Pâşâ'nın huzûruna bir sâhte 'arz-ı hâl ile çıkmış ve bu hâl vezîri dû-çâr-ı istigrâb eylemiş idi.

Ol gün Ermenilerin dîvâna girecekleri gün idi. Pâdişâ Hazretleri Bâyrâm Pâşâ'ya lâ-eclû's-şikâye gelecek (zimmîler)in 'umûmen katlini irâde etmiş idi. Duçe irâdeyi tebliğ eyledi ve geri dönüp zât-ı şâhâneye ikmâl-i hizmetini 'arz eyledi.

Pâdişâh Hazretleri sarâyına dâhil olmuş ve Duçe'ye Âbâza'nın Sırça Sarây'da habsini emir etmiş idi. Bir mûcib fermân Âbâza'yı Sırça Sarây'a habs ettiler. Mu'ahharen de katl u i'dâmı yine Duçe'ye tahmîl olunmuş idi.

Âbâza'yı katle gidenler Âbâza'ya irâdeyi tebliğ etmişler idi. Merkûm kat'iyen eser-i havf u telâş göstermemiş tamâmıyla metânetini muhâfaza eylemiştir.

Âbâza'nın cenâzesi bir vezîre lâyıq sûrette kaldırıldı ve kendi bâ'is-i hayâtı olan Murâd Pâşâ Türbesi'ne defn edildi.

Bir müddet sonra Âbâza'nın bâ'is-i fesâdı olan Şeyh Emîr dahi lâyıq olduğu cezâ-yı sezâsını bulmuşdur.

Sultân İbrâhîm zamânında Âbâza'nın şüyû'-ı hayâtı pâdişâhın vehmine dokunmuşdu. Birçok taharrîler tecessüsler tahkîk ve tedkîkler netîcesinde bunun esâsızlığı anlaşılmış idi. Âbâza'nın i'dâmına me'mûr olanlardan Duçe ve cellâd Kara 'Alî yemînler ve tahlîfler ile isticvâb olunmuş Kara 'Alî mes'eleyi hall eylemişdi.

5.SONUÇ

Âbâza Mehmed Paşa, Osmanlı tarihinin bir dönemine damgasını vuran Celali İsyancıları'nın önemli simalarından birisi olarak tarihteki yerini almıştır. Makaleye konu olan eserde de görüldüğü üzere çok çalkantılı bir siyasi hayatı olan paşanın eylemleri, devlet kademesindeki görevleri, azilleri, mansıpları ve siyasi olaylar neticesindeki kaçınılmaz sonu anlatılmaya çalışılmıştır. Yaşanan katliamlar, sipahi ve yeniçeri çekişmeleri, İstanbul'da saray ve çevresindeki entrikalar, Anadolu halkının bu olup bitenler karşısındaki tutumu, isyanlara katılan çeşitli gruplar

ve daha birçok unsur içerisinde paşanın aldığı konum, tutunduğu tavırlar, devlete bakış açısı, etkisinde kaldığı kişiler, belirli askeri gruplara karşı aldığı tutumlar ve bir isyancı lider oluşu irdelenmiştir. Bu sebeple de hayatıyla alakalı her türlü bilgi verilmeye çalışılmış ve kendisi hakkında geniş bir biyografi çalışmasının olmaması nedeniyle bu boşluk doldurulmaya çalışılmıştır.

6. KAYNAKÇA

- Acun, Fatma (2002). *'Celali İsyancıları'*, Türkler Ansiklopedisi, Cilt: 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 695-708.
- Ak, Mahmut (2008). *'Ali Cevâd'*, Yaşamlarıyla ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, Cilt: I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Andreasyan, Hrand D. (1963). *Bir Ermeni Kaynağına Göre Celâlî İsyancıları*. İÜEF Tarih Dergisi, Sayı: 17-18, İstanbul: 27-42.
- Andreasyan, Hrand D. (1967). *Âbâza Mehmed Paşa*. İÜEF Tarih Dergisi, Sayı: 22, İstanbul: 131-142.
- Hammer, Baron Joseph Von Purgstall (2010) A. *Büyük Osmanlı Tarihi, Cilt: 4*, İstanbul.
- Hammer, Baron Joseph Von Purgstall (2010) B. *Büyük Osmanlı Tarihi, Cilt: 5*, İstanbul.
- İlgürel, Mücteba (1988). *'Âbâza Paşa'*, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:1, TDV Yayınları, İstanbul.
- İnalçık, Halil (2012). *Devlet-i 'Aliyye, Cilt: 1*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- İnalçık, Halil (2014). *Devlet-i 'Aliyye, Cilt: 2*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Jorga, Nicolae (2009). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi. Cilt: , Çev.: Nilüfer Epçeli*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Mehmed Süreyya (2003). *Sicill-i Osmani, Cilt: 4*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988). *Osmanlı Tarihi, Cilt: 3*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yazır, M. Hamdi (2003). *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâl-i Şerîf*, Gerçek Hayat, İstanbul.

